

„Oczyszczać Partię z elementów wrogich i obcych...”. Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w latach 1945–1948¹

Po zakończeniu II wojny światowej komuniści zintensyfikowali swoje starania, aby uzyskać pełnię władzy w Polsce. Nie byłoby to jednak możliwe bez rozbudowy PPR. Cel wkrótce został osiągnięty – kadrowa, licząca zaledwie kilkuset członków organizacja konspiracyjna przekształciła się w legalne stronnictwo rządzące Polską. Z kolei PZPR stała się partią masową, której liczebność w szczytowym okresie, pod koniec lat siedemdziesiątych, przekraczała 3 mln osób, co stanowiło blisko 12 proc. ówczesnej dorosłej populacji Polski².

Warto przedstawić metody stosowane przez komisje kontroli partyjnej, które pozwalały nadzorować poczynania i tzw. poziom ideologiczny działaczy partii, a także gremiów wszystkich szczebli. Z racji swojej zwierzchniej roli organy centralne nie brały bezpośrednio udziału w umacnianiu władzy w terenie i korzystając z doświadczeń struktur niższego stopnia, kształtowały politykę partii. Należy się zatem przyjrzeć funkcjonowaniu komisji wojewódzkiej, teoretycznie mającej lepsze rozeznanie w problemach występujących na niższym szczeblu. Specyficznym obszarem była Lubelszczyzna, gdzie panowały korzystne warunki dla organizowania komunistycznego ruchu oporu w czasie II wojny światowej (partie komunistyczne rozwijały się tutaj już w dwudziestolecie międzywojennym). Nie wolno również zapominać o tym, że to w tym regionie na początku władzę sprawował PKWN.

Mimo upływu ćwierćwiecza od rozwiązania PZPR literatura na temat dziejów partii komunistycznej w Polsce pozostaje bardzo uboga. Wśród monografii poświęconych PPR, a napisanych przed 1989 r., należy wymienić wydaną przez Instytut Historii Ruchu Robotniczego Akademii Nauk Społecznych PZPR książkę Norberta Kołomejczyka i Mariana Malinowskiego³. Działalność Polskiej Partii Robotniczej w okresie okupacji opisał Piotr Gontarczyk⁴. Tego samego okresu dotyczy opracowanie zbiorowe pod redakcją Krzysztofa Kaczmarek i Mariusza Krzysztofińskiego⁵. Wieloma aspektami

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej pt. *Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w latach 1945–1948*, napisanej pod kierunkiem dr. hab. Rafała Wnuka, prof. KUL.

² *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012, s. 7.

³ N. Kołomejczyk, M. Malinowski, *Polska Partia Robotnicza 1942–1948*, Warszawa 1986.

⁴ P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy (1941–1944)*, wyd. 2 popr., Warszawa 2006.

⁵ *Polska Partia Robotnicza – Gwardia Ludowa / Armia Ludowa na ziemiach polskich 1942–1944/1945*, red. K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2013.

funkcjonowania PRL (w całym okresie jego istnienia) zajęli się Antoni Dudek i Zdzisław Zblewski⁶. Wśród najważniejszych należy wymienić monografię Janusza Wrony poświęconą systemowi partyjnemu w Polsce w pierwszym pięcioleciu po przejściu władzy przez komunistów⁷. Relacji PPR z innymi partiami w pierwszych latach po przejściu władzy dotyczy także książka Bogusława Barnaszewskiego⁸. Pod redakcją Mariusza Krzysztofińskiego powstało opracowanie zbiorowe traktujące o pierwszych latach legalnej działalności PPR. Ten sam badacz stworzył monografię poświęconą komunistom na Rzeszowszczyźnie⁹. Wśród opracowań zbiorowych należy wymienić także dwa wydane przez IPN: pod redakcją Dariusza Stoli i Krzysztofa Persaka¹⁰, a także Mirosława Szumiły i Marcina Żukowskiego¹¹. Dodatkowo ukazała się książka pod redakcją Dariusza Magiera wydana przez Archiwum Państwowe w Lublinie i Radzyńskie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych¹². Istotne są także publikacje biograficzne – pióra Jerzego Eislera¹³, Mirosława Szumiły¹⁴ i Anny Sobór-Świdorskiej¹⁵. Ważne w kontekście dziejów komitetów wojewódzkich PPR/PZPR są publikacje poświęcone KW w Gdańsku, a także finansom PZPR autorstwa Marcina Żukowskiego¹⁶. Z kolei wpływ PZPR na instytucje życia społecznego na Warmii i Mazurach zaprezentował Mariusz Korejwo¹⁷. Warto wymienić także rozprawę Artura Paski poświęconą KW PZPR w Białymstoku¹⁸. Spośród publikacji traktujących o partii komunistycznej na Lubelszczyźnie należy wskazać pozycje autorstwa Emila Horocha, Edwarda Olszewskiego i Katarzyny Zawadki¹⁹. Wspomniany już Da-

⁶ A. Dudek, Z. Zblewski, *Utopia nad Wisłą. Historia Peerelu*, Warszawa 2008.

⁷ J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944–1950. Miejsce – funkcje – relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1995.

⁸ B. Barnaszewski, *Polityka PPR wobec zalegalizowanych partii i stronnictw*, Warszawa 1996.

⁹ *Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, red. M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014; M. Krzysztofiński, *Komuniści na Rzeszowszczyźnie 1918–1944/1945*, Rzeszów 2010.

¹⁰ *PZPR jako machina władzy...*

¹¹ *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015.

¹² *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – Ludzie – Dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin – Radzyń Podlaski 2012.

¹³ J. Eisler, *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014.

¹⁴ M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014; *idem*, *I sekretarze Komitetów Wojewódzkich PPR (1944–1948). Portret zbiorowy*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 4, s. 43–59; *idem*, *Kierownictwo Polskiej Partii Robotniczej (1944–1948). Portret historyczno-socjologiczny*, „Kwartalnik Historyczny” 2014, nr 2, s. 287–318.

¹⁵ A. Sobór-Świdorska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009.

¹⁶ M. Żukowski, *Metody tworzenia i etapy powstawania Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Gdańsku w latach 1945–1949 (działacze, struktury, finanse)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2012, nr 2, s. 197–228; *idem*, „Skrywana potęga”. *Gospodarka finansowa Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Gdańsku. Od zorganizowania komitetu do reformy finansów partyjnych w październiku 1950 roku*, „Zapiski Historyczne” 2012, z. 2, s. 57–78; *idem*, *Finansowe i ideologiczne znaczenie składki członkowskiej w partiach komunistycznych (Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego i Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)*, „Dzieje Najnowsze” 2015, nr 1, s. 89–122.

¹⁷ M. Korejwo, *PZPR na Warmii i Mazurach 1948–1990. Struktury, organizacja, ludzie. Oddziaływanie na zinstytucjonalizowane formy życia społecznego*, Olsztyn 2011.

¹⁸ A. Pasko, *Kulisy władzy ludowej w województwie białostockim (1948–1956). Organizacja, główne kierunki działania KW PZPR*, Białystok 2001.

¹⁹ E. Horoch, *Komunistyczna Partia Polski w województwie lubelskim w latach 1918–1938*, Lublin 1993; E. Olszewski, *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie 1942–1948*, Lublin 1979; K. Zawadka, *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956. Struktura–ludzie–mechanizm funkcjonowania*, Lublin 2014.

riusz Magier jest autorem licznych studiów poświęconych funkcjonowaniu PPR i PZPR w regionie²⁰. O funkcjonowaniu organizacji partyjnej szczebla centralnego i terenowych traktują publikacje Władysława Horsta dotyczące działalności kancelaryjno-archiwalnej komitetów²¹. Pisał o tym także Tomasz Czarnota²². Warto wymienić również pozycje poświęcone komunistycznej koncepcji nowego człowieka²³.

Zagadnienia kontroli partyjnej nie doczekały się wyczerpujących opracowań, większość istniejących przyczynków odnosi się do działalności komisji kontroli w okresie po 1948 r. (Może to wynikać ze stosunkowo słabego stanu zachowania ówczesnych akt, braku bardziej szczegółowych wytycznych dotyczących pracy organu bądź tego, że wiele komisji, choć funkcjonowały, nie prowadziło regularnej dokumentacji). Piotr Osęka napisał dwa artykuły dotyczące Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej²⁴, Paweł Libera – tekst traktujący o członkach CKKP PZPR²⁵. Należy też wymienić dwie pozycje autorstwa Roberta Witalca o Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w Rzeszowie²⁶, a także szkic wymienionego już Libery²⁷ odnoszący się tylko pośrednio do omawianej problematyki. Dodatkowo krótki podrozdział poświęcony WKKP PZPR w Lublinie

²⁰ D. Magier, *Komuniści w powiecie radzyńskim w latach 1918–1944*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2008, nr 6, s. 166–214; *Pracownicy etatowi Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w świetle wybranych normatywów partyjno-państwowych z 1949, 1972 i 1983 roku*, oprac. D. Magier, M. Żukowski, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2013, nr 9, s. 369–393; *Wobec komunizmu. Materiały z sesji naukowej pt. „Lubelskie i południowe Podlasie wobec komunizmu 1918–1989”*, Radzyń Podlaski 2 IX 2005, red. D. Magier, Radzyń Podlaski 2006.

²¹ W. Horst, *Kancelarie i archiwa Centralnego Komitetu Wykonawczego Polskiej Partii Socjalistycznej, Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej i Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1944–1990)*, Warszawa 2006; *idem*, *Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej w latach 1945–1948*, „Teki Archiwalne” 2001, nr 6, s. 83–107; *idem*, *System kancelaryjny Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej w latach 1944–1948*, „Teki Archiwalne” 2003, nr 7, s. 39–63; *idem*, *Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1948–1990)*, „Teki Archiwalne” 2006, nr 9 s. 33–76.

²² T. Czarnota, *Działalność kancelaryjna komitetu wojewódzkiego oraz komitetów powiatowych PPR na Lubelszczyźnie*, „Teki Archiwalne” 2001, nr 6, s. 109–119; *idem*, „Prowokacja” w Komitecie Powiatowym Polskiej Partii Robotniczej w Siedlcach, „Res Historica” 2012, nr 33, s. 171–203; *Regulamin porządku w gmachu KW PZPR*, oprac. T. Czarnota, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2013, nr 9, s. 363–368; *idem*, *Kierownictwo pionu archiwalno-historycznego w Komitecie Wojewódzkim PZPR w Lublinie w latach 1948–1956* [w:] *Elity komunistyczne w Polsce...*, s. 425–451.

²³ M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym... Obraz nowego człowieka w propagandzie komunistycznej w okresie Polski Ludowej i PRL 1944–1956*, Lublin 2009; M. Heller, *Maszyna i śrubki. Jak hartował się człowiek sowiecki*, postł. W. Stanisławski, Paryż–Kraków 2015.

²⁴ P. Osęka, *Kartoteka spraw Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej – rekonesans archiwalny* [w:] *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski z XX wieku*, red. K. Persak, A. Friszke, Ł. Kamiński, P. Machcewicz, P. Osęka, P. Sowiński, D. Stola, M. Zaremba, Warszawa 2008, s. 262–275; *idem*, *Sumienie partii. Rola i znaczenie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej* [w:] *PZPR jako machina władzy...*, s. 75–98.

²⁵ P. Libera, *Członkowie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w latach 1948–1971. Próba portretu zbiorowego* [w:] *Elity komunistyczne w Polsce...*, s. 169–191.

²⁶ R. Witalc, *Struktura organizacyjna i działalność Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PZPR w Rzeszowie w latach 1949–1956*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1995, nr 3, s. 231–246; *idem*, *Funkcjonowanie, struktura organizacyjna oraz zasób aktowy WKKP przy KW PZPR w Rzeszowie w latach 1957–1986*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1996, nr 4, s. 215–243.

²⁷ P. Libera, *Marcel Reich-Janicki przed Centralną Komisją Kontroli Partyjnej (1950–1957)*, „Zeszyty Historyczne” 2009, z. 167, s. 182–283.

znalazł się w pracy Katarzyny Zawadki²⁸, a w rozprawie Artura Paski przedstawiono WKKP PZPR w Białymstoku²⁹.

Podstawowym źródłem wykorzystanym w niniejszym opracowaniu są materiały wytworzone przez WKKP PPR³⁰, będące częścią zespołu Komitet Wojewódzki PPR Lublin, znajdującego się w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie³¹, a także archiwalia WKKP PZPR³², uzupełnione o przechowywane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie materiały CKKP³³ oraz akta osobowe członków komisji³⁴.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych aspektów działalności WKKP PPR w Lublinie. We wprowadzeniu przedstawiono zarys funkcjonowania organu zwierzchniego omawianej instancji – Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej. Analizując działalność WKKP, skupiono się na jej powstaniu, składzie osobowym, wykonywanych zadaniach, zasadach i efektach pracy. Ważną rolę odgrywa również statystyczne ujęcie spraw partyjno-dochodzeniowych prowadzonych przeciwko członkom partii dopuszczającym się wykroczeń. Ze względu na liczbę i charakter analizowanych przez WKKP spraw dyscyplinarnych, szeroki zakres danych wrażliwych, które zawiera dokumentacja, oraz brak możliwości wskazania typowych, reprezentatywnych dochodzeń, autor, omawiając motywy wydanych orzeczeń, poprzestał na zasygnalizowaniu najbardziej znaczących przypadków. Pokazanie rysu socjologicznego obwinionych umożliwia pokazanie, jak dalece działacze PPR odbiegali od wizerunku człowieka propagowanego

²⁸ K. Zawadka, *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie...*, s. 50–58.

²⁹ A. Pasko, *Kulisy władzy ludowej w województwie białostockim...*, s. 97–105.

³⁰ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie (dalej: KW PPR), 443–483.

³¹ APL, KW PPR, 7, Protokoły posiedzeń Egzekutywy Komitetu Obwodowego Wojewódzkiego PPR w Lublinie, 1944–1946 r.; *ibidem*, 8, Protokoły posiedzeń Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, 1947 r.; *ibidem*, 9, Protokoły posiedzeń Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, 1948 r.; *ibidem*, 11, Okólniki Komitetu Centralnego PPR; *ibidem*, 19, Sprawozdania Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, 1948 r.; *ibidem*, 21, Protokoły posiedzeń Sekretariatu Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, 1945–1946 r.; *ibidem*, 22, Protokoły posiedzeń Sekretariatu Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, 1947 r.; *ibidem*, 23, Protokoły posiedzeń Sekretariatu Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, 1948 r.; *ibidem*, 24, Protokoły wspólnych narad i odpraw pierwszych sekretarzy komitetów powiatowych województwa lubelskiego, 1944–1948 r.; *ibidem*, 28 Protokoły z załącznikami posiedzeń, odpraw i zebrań aktywu wojewódzkiego PPR województwa lubelskiego, 1946–1948 r.; *ibidem*, 31, Protokoły wspólnych posiedzeń i narad PPR i Polskiej Partii Socjalistycznej województwa lubelskiego, 1945–1948 r.; *ibidem*, 364, Korespondencja Wydziału z Komitetem Centralnym PPR, [1946 r.]; *ibidem*, 365, Korespondencja Wydziału z Komitetem Centralnym PPR, [1946–1947 r.]; *ibidem*, 425, Lista płac pracowników Komitetu Wojewódzkiego PPR, 1944–1946 r.; *ibidem*, 426, Lista płac pracowników Komitetu Wojewódzkiego PPR, 1947–1948 r.

³² APL, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie (dalej: KW PZPR), 511, Księga spraw zakończonych, 1948–1949 r.

³³ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie (dalej: KC PPR), Centralna Komisja Kontroli Partyjnej, 295/IV-1, Plenarne posiedzenia CKKP; *ibidem*, 295/IV-2, Narady i odprawy CKKP – protokoły i sprawozdania; *ibidem*, 295/IV-3, Sprawozdania opisowe i statystyczne, plany pracy, uchwały i orzeczenia, komunikaty, korespondencja, „Biuletyn Informacyjny”; *ibidem*, 295/IV-4, Akcja weryfikacyjna członków PPR.

³⁴ AAN, Zbiór akt osobowych działaczy ruchu robotniczego (dalej: Zbiór akt osobowych), 4574, Piątkowski Franciszek; *ibidem*, 8118, Kowalczyk Władysław; *ibidem*, Z2285 Kudła Szczepan; *ibidem*, 8126 Pelc Anna; *ibidem*, 2103 Gryta Marcin. Zob. także: AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie (dalej: KC PZPR), Wydział Kadr, 237/XXIII–644, Żebruń Olga.

przez komunistów. Rozważania pozwolą udzielić odpowiedzi na pytanie o to, czy komisja wykonywała swoje statutowe zadania, polegające na karaniu działaczy i kontroli funkcjonowania instytucji partyjnych. Kwestią drugorzędną jest określenie, czy WKKP była narzędziem walk frakcyjnych w KW PPR.

Centralna Komisja Kontroli Partyjnej PPR w latach 1945–1948

CKKP została powołana decyzją Sekretariatu KC 30 maja 1945 r.³⁵, a pierwsze posiedzenie, na którym ustalono kompetencje i zapowiedziano opracowanie instrukcji regulującej zakres jej działania, odbyło się 5 czerwca 1945 r.³⁶ Na czele tej instytucji stanął tymczasowy przewodniczący Zenon Kliszko, na członków zaś delegowano Wacława Lewikowskiego, Szymona Zachariasza, Ludwikę Jankowską, Franciszka Łęczyckiego i Józefa Jarosza³⁷. Do zmian doszło po I Zejeździe CKKP w grudniu 1945 r.³⁸ – stanowisko przewodniczącego objął Lewikowski, a członkami zostali Jankowska, Kliszko, Łęczycki i Maria Pieczyńska. W czerwcu 1947 r., w wyniku masowego przyjmowania kandydatów do partii, skład komisji poszerzono, wyłoniono jej prezydium i zespoły orzekające³⁹. W skład organu weszli dotychczasowy przewodniczący Lewikowski, wiceprzewodniczący Stefan Kalinowski, sekretarz Jankowska, a także Pieczyńska i Stefan Świdorski⁴⁰. Funkcjonariusze komisji za swoją pracę nie uzyskiwali korzyści materialnych. Zakładano, że zaangażowani aktywiści będą dbać o porządek i zachowanie hierarchii, okazywać posłuszeństwo oraz nie zawahają się sprawdzić życia osobistego oskarżonych. Znalezienie kandydatów spełniających te wymogi było trudne, co wynikało głównie z braków kadrowych w partii⁴¹. Roszady w instancjach terenowych i przenoszenie działaczy do jednostek centralnych powodowały, że posady przewodniczących WKKP nierzadko wakowały⁴². Dodatkowo problemy potęgowało nieprzygotowanie aktywistów, a także niewystarczająca pomoc Sekretariatu KC⁴³.

CKKP podlegała bezpośrednio KC, a jej przewodniczący miał taką pozycję, jak kierownik wydziału, ale nie był członkiem Biura Politycznego ani Sekretariatu KC⁴⁴.

³⁵ *Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PPR dnia 30 maja 1945 r.* [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945–1946*, oprac. A. Kochański, Warszawa 2001, s. 32.

³⁶ W. Horst, *System kancelaryjny Komitetu Centralnego...*, s. 43.

³⁷ P. Osęka, *Kartoteka spraw...*, s. 264.

³⁸ P. Libera, *Członkowie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR...*, s. 187.

³⁹ W. Horst, *System kancelaryjny Komitetu Centralnego...*, s. 43. Zob. także: *idem, Kancelarie i archiwa...*, s. 84–85.

⁴⁰ Powołano wówczas także jedenastu członków nieetatowych (zob. APL, KW PPR, 483, „Biuletyn Informacyjny” Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej przy KC PPR, październik 1947 r., k. 2).

⁴¹ Działacze zwykle pełnili także inne obowiązki społeczne i partyjne (zob. P. Osęka, *Sumienie partii...*, s. 79).

⁴² *Protokół nr 17 posiedzenia Sekretariatu KC PPR z dnia 19 sierpnia 1946 r.* [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC...*, s. 297.

⁴³ Jak stwierdził Lewikowski, „KKP pracowała po omacku, bez wskazówek i bez kontroli Sekretariatu” (zob. *Protokół nr 7 posiedzenia Sekretariatu Komitetu Centralnego PPR z 21 marca 1946 r.* [w:] *ibidem*, s. 214).

⁴⁴ W pierwszych latach funkcjonowania w CKKP starły się dwie koncepcje. Zdaniem jej przewodniczącego Wacława Lewikowskiego komisja nie mogła służyć tylko jako narzędzie wymierzania kar, ale także powinna czuwać nad realizowaniem uchwał partyjnych przez niższe instancje oraz kontrolować działaczy. Z kolei członek Biura Politycznego KC Roman Zambrowski uważał, że zamiast wykonywać zadania dyscyplinarne zajmowała się kontrolą realizowanych w terenie uchwał, a zatem dublowała

Komisja kontrolowała wykonywanie uchwał KC przez niższe szczeble, pociągała do odpowiedzialności naruszających zasady etyki partyjnej i nieprzestrzegających statutu. Paweł Libera słusznie zauważył⁴⁵, że jej podstawowym zadaniem, podobnie jak sądów koleżeńskich, było wykluczanie z PPR członków uznawanych za niegodnych lub niebezpiecznych⁴⁶, co nazywano oczyszczaniem, a także wpływanie na kształtowanie polityki kadrowej partii⁴⁷. Do jej kompetencji należał także nadzór nad centralnymi instancjami partyjnymi i administracją państwową. W regulaminach postępowania przewinienia określano, posługując się sformułowaniami niejednoznacznymi, co dawało możliwość szerokiej interpretacji. *De facto* to pracownicy kontroli decydowali, co jest wykroczeniem, decyzje mieli podejmować zgodnie z „sumieniem partii”. Orzekając, kierowali się swoimi odczuciami, a także publikowanymi w „Biuletynie Informacyjnym” wytycznymi oraz poleceniami kierownictwa partii⁴⁸. Aby móc działać w terenie, CKKP powoływała komisje wojewódzkie, które współpracowały z komitetem wojewódzkim, lecz organizacyjnie były podporządkowane CKKP i przez nią zatwierdzane⁴⁹.

Członkom PPR często zarzucano defraudacje pieniędzy państwowych, partyjnych lub społecznych, kradzieże w zakładach pracy, a także wykorzystywanie pracowników do wykonywania zleceń prywatnych⁵⁰. Nadużywano także przywilejów służbowych, co polegało m.in. na złym traktowaniu podwładnych, wykorzystywaniu ich pracy bez wynagrodzenia czy użytkowaniu mienia państwowego w celach prywatnych⁵¹. Przewinienia gospodarcze kontrola partyjna uznawała za groźne, ponieważ często zgłaszały je osoby nienależące do PPR, co potęgowało niechęć do partii⁵². Jeszcze powszechniejsze było łamanie dyscypliny i etyki partyjnej (m.in. nie uiszczano składek członkowskich, nie uczęszczano na zebrania, nie udzielano się w pracy, negowano politykę władz, a także podejmowano działania go-

działania komitetów (zob. *Protokół nr 7 posiedzenia Sekretariatu Komitetu Centralnego PPR z 21 marca 1946 r.* [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC...*, s. 214–215). Ostatecznie przyjęto rozwiązanie kompromisowe, Zambrowski polecił ograniczyć się do wrywkowych kontroli najważniejszych uchwał dotyczących wykonywania obowiązków statutowych, takich jak płacenie składek, zbierania się kół, czytelnicтво prasy partyjnej czy utrzymywanie demokracji wewnątrzpartyjnej (zob. AAN, KC PPR, 295/IV-2, *Protokół narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej*, 16 XII 1947 r., k. 22–23). Długotrwałe spory w kierownictwie PPR związane z regulacją funkcjonowania CKKP nie zakończyły się przed wchłonięciem PPS. Wytyczne zostały skodyfikowane dopiero po powstaniu PZPR, w 1950 r. (zob. *Wytyczne dla pracy Komisji Kontroli Partyjnej*, Warszawa 1950).

⁴⁵ P. Libera, *Członkowie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR...*, s. 169.

⁴⁶ Do tej kategorii zakwalifikowano osoby, które wstąpiły do partii w celu zrobienia kariery, działacze skompromitowani pod względem moralnym, a także przedstawiciele tzw. wrogiego elementu (zdaniem komisji dążącego do rozkładu PPR) oraz aktywiści nieistniejących partii komunistycznych, którzy mieli im szkodzić np. przez współpracę z przedwojenną policją (zob. P. Osęka, *Sumienie partii...*, s. 76).

⁴⁷ P. Libera, *Członkowie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR...*, s. 169.

⁴⁸ P. Osęka, *Kartoteka spraw...*, s. 265; *Protokół nr 17 posiedzenia Sekretariatu KC PPR z dnia 19 sierpnia 1946 r.* [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC...*, s. 298.

⁴⁹ *Statut Polskiej Partii Robotniczej uchwalony na I Zjeździe PPR*, Wrocław 1947, s. 13–14, 18–19.

⁵⁰ W związku z tymi wykroczeniami równoległe prowadzono postępowanie prokuratorskie (zob. P. Osęka, *Sumienie partii...*, s. 83).

⁵¹ Konsekwencją było zwykle odebranie stanowiska, kary miały charakter prewencyjny. CKKP dawała pełniącym funkcje do zrozumienia, że decyzję o ich nominacji podjęła partia i może ją zmienić (zob. *ibidem*, s. 83–84).

⁵² *Protokół nr 17 posiedzenia Sekretariatu KC PPR z dnia 19 sierpnia 1946 r.* [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC...*, s. 298.

dzące w autorytet PPR – w tym kontekście można wskazać niemoralne prowadzenie się, pijaństwo, wszczynanie awantur czy stosowanie przemocy)⁵³. Najpoważniejszym wykroczeniem była współpraca z szeroko pojętym wrogiem, w tym z władzami okupacyjnymi III Rzeszy, antykomunistycznym podziemiem niepodległościowym, przedwojenną Policją Państwową, a także bandami rabunkowymi i osobami obcymi klasowo, reprezentującymi grupy społeczne uznawane za wrogie ideologii komunistycznej. Za złamanie statutu uznawano też „sympactwo”, odnoszone głównie do członków KPP, przez które rozumiano dobrowolne lub wymuszone złożenie zeznań przeciwko współtowarzyszom z partii, działania w porozumieniu z policją czy wyparcie się przynależności do ruchu komunistycznego⁵⁴.

Zarówno CKKP, jak i jej ekspozytury terenowe mogły udzielić upomnienia, nagany, nagany z ostrzeżeniem, pozbawić stanowiska partyjnego i państwowego lub wydaląc z partii⁵⁵. Upomnienie polegało na zwróceniu uwagi ustnie (w obecności Egzekutywy KW) lub w formie pisma (wręczanego na posiedzeniach WKKP). Kolejną karę stanowiła nagana, mogła to być ostra nagana z ustnym ostrzeżeniem, ostra nagana z wpisaniem do akt lub ostra nagana połączona z przeniesieniem na inne stanowisko, a nawet oddelegowaniem na inny teren. Nawet jeśli kara ta została nałożona więcej niż raz, nie zawsze oznaczało to usunięcie danej osoby z organizacji⁵⁶. Wykluczenie było najsurowszą karą, mogło wiązać się z utratą pracy, dotkliwą zwłaszcza dla zatrudnionych w aparacie partyjnym⁵⁷. Skreślenie z listy członków z kolei było formą łagodniejszą, stosowaną wobec martwych dusz, czyli osób niepłacących składek⁵⁸ i nieuczestniczących w zebraniach⁵⁹. Komisje mogły także umarzać sprawy⁶⁰. CKKP była najwyższą instancją odwoławczą w przypadku uchwał WKKP zatwierdzonych przez egzekutywy KW⁶¹. Najczęściej trafiały do niej odwołania osób, wobec których zastosowano wydalenie, choć zdarzało się, że niektórzy działacze nie zgadzali się np. z nałożeniem na nich nagany⁶². W praktyce większość

⁵³ Interwencje podejmowano tylko wtedy, gdy dochodziło do skandali (zob. P. Osęka, *Sumienie partii...*, s. 82–84).

⁵⁴ Zdaniem kierownictwa, stanowiło to pierwszy krok ku odstąpieniu od linii partii. Załamanie w śledztwie bądź współpraca z policją świadczyły o słabości i skłonności do wahań ideologicznych (zob. *ibidem*, s. 89–90).

⁵⁵ *Ibidem*, s. 92.

⁵⁶ Im jednak nagany były surowsze, tym mniejsza ich liczba skutkowałą usunięciem.

⁵⁷ Konsekwencje te miały dyscyplinować piastujących stanowiska, wobec szeregowych członków nie były aż tak dotkliwe (zob. P. Osęka, *Sumienie partii...*, s. 78).

⁵⁸ Składki partyjne odgrywały istotną rolę, nie tylko zapewniały fundusze na bieżącą działalność partii, ale miały również znaczenie wychowawcze, były wyrazem wzmocnienia więzi z organizacją. Nie wystarczyło samo ich opłacanie, należało to robić systematycznie, co miesiąc. Trzeba je było uiszczać osobiście, co pozwalało weryfikować ewidencję partyjną, określić, kto jest sumiennym członkiem PPR. Oczywiście postulaty różniły się od rzeczywistości, składki nigdy nie wystarczały do tego, by w pełni pokryć koszty funkcjonowania komitetu (zob. M. Żukowski, „Skrywana potęga”..., s. 62–63; *idem*, *Finansowe i ideologiczne znaczenie składek członkowskich w partiach komunistycznych...*, s. 106–107).

⁵⁹ Wykreślanie odbywało się w czasie wymiany legitymacji, która była kolejną formą weryfikacji członków (zob. P. Osęka, *Kartoteka spraw...*, s. 264).

⁶⁰ Działo się tak, kiedy nie udowodniono winy lub nie doszło do przewinienia, kiedy oskarżenie było niezgodne z prawdą, kiedy wycofano zgłoszenie lub zostało on wniesione wobec osoby nienależącej do partii lub nieżyjącej.

⁶¹ P. Osęka, *Kartoteka spraw...*, s. 266.

⁶² Po przywróceniu do partii komisja dawała naganę (zob. P. Osęka, *Sumienie partii...*, s. 81).

apelacji kończyła się niekorzystnie dla sądownego⁶³. Decyzje organu centralnego miały charakter ostateczny⁶⁴. Członków nie zawsze karano; gdy zastosowanie sankcji nie było konieczne, praktykowano tzw. działalność profilaktyczną – ograniczano się wówczas do wezwania osoby podejrzanej i przeprowadzenia rozmowy. Takie działania uważano za równie ważne, jak wykluczenie z partii⁶⁵.

Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie w latach 1945–1948

Przed powstaniem WKKP za dyscyplinę partyjną odpowiadała Egzekutywa Komitetu Obwodowego PPR w Lublinie. Organ ten egzekwował od członków posłuszeństwo i wypełnianie obowiązków, a także powoływał sądy partyjne i komisje doraźne, analizował postępowanie działaczy, a po rozpatrzeniu spraw decydował o karze. Od października 1944 r. usuwanie osób szkodzących partii było obowiązkiem komitetów powiatowych, które nakładały kary zatwierdzane przez egzekutywę KO/KW⁶⁶. Zgłoszenia badano w poszczególnych komórkach, upominano posądzonych, a w ostateczności wykluczano ich z partii⁶⁷.

W czerwcu 1945 r. KC polecił utworzyć WKKP⁶⁸, które w aparacie partyjnym województw miały funkcjonować na prawach wydziału⁶⁹. Egzekutywa KW w Lublinie zdecydowała, że funkcję przewodniczącego komisji będzie pełnił Franciszek Piątkowski⁷⁰, członkami zostali też Władysław Kowalczyk⁷¹ i Olga Żebruń⁷². W tym składzie,

⁶³ Zdarzały się przypadki ponownego przyjęcia dzięki przekazaniu informacji, które mogły zostać wykorzystane w innych sprawach (zob. P. Osęka, *Kartoteka spraw...*, s. 273).

⁶⁴ AAN, KC PPR, 295/IV-1, Protokół I posiedzenia CKKP, 5 VI 1945 r., k. 1. Początkowo zakładano możliwość odwołania się od decyzji CKKP do I sekretarza KC bądź Sekretariatu KC, projekt jednak odrzucono (zob. *ibidem*, Protokół posiedzenia Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej, 16 XI 1946 r., k. 10).

⁶⁵ *Protokół nr 7 posiedzenia Sekretariatu Komitetu Centralnego PPR z 21 marca 1946 r.* [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC...*, s. 214.

⁶⁶ APL, KW PPR, 7, Protokół zebrania członków Egzekutywy Komitetu Obwodowego PPR w Lublinie, 12 IX 1944 r., k. 4; *ibidem*, Protokół posiedzenia egzekutywy Komitetu Obwodowego PPR w Lublinie, 3 X 1944 r., k. 13.

⁶⁷ APL, KW PPR, 24, Materiały z narady sekretarzy powiatowych województwa lubelskiego PPR, 22 XII 1944 r., k. 8–9.

⁶⁸ Komitety były zobowiązane rozpatrywać zgłoszenia, oddać je lub kierować do WKKP (zob. APL, KW PPR, 11, Okólnik w sprawie uporządkowania sprawy przynależności partyjnej i oczyszczenia szeregów partii z elementów niepożądanych, k. 22).

⁶⁹ T. Czarnota, *Działalność kancelaryjna komitetu wojewódzkiego...*, s. 110–111.

⁷⁰ Franciszek Piątkowski (1908–?), w latach 1930–1938 w KPP, kilkakrotnie aresztowany za działalność komunistyczną, w okresie 1940–1941 w ZSRR, od maja 1944 r. w PPR i AL, następnie w PZPR, w 1945 r. członek Egzekutywy KW PPR w Lublinie, czerwiec–październik 1945 r. – przewodniczący WKKP PPR w Lublinie, w latach 1946–1947 – szef WUBP w Lublinie, potem w MBP (zob. AAN, Zbiór akt osobowych, 4574, Piątkowski Franciszek, *passim*).

⁷¹ Władysław Kowalczyk (1911–?), członek KPZU, w 1941 r. współzałożyciel czerwonej partyzantki na ziemi chełmskiej, następnie w GL i AL, w PPR od października 1944 r., czerwiec–lipiec 1945 r. członek WKKP przy KW PPR w Lublinie, potem instruktor Wydziału Organizacyjnego KW (zob. AAN, Zbiór akt osobowych, 8118, Kowalczyk Władysław, *passim*).

⁷² Olga Żebruń (1903–1972), w latach 1928–1938 w KPZU, w okresie 1933–1934 słuchaczka Szkoły Partyjnej KPZU w Charkowie, a 1934–1936 – Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej w Moskwie. W latach 1937–1939 więziona, 1939–1941 w ZSRR, potem się ukrywała. Od października 1944 r. w PPR,

z powodu braków kadrowych w KW, komisja funkcjonowała przez blisko miesiąc⁷³, a od sierpnia do października tegoż roku nie pracowała w ogóle⁷⁴. W związku z wakacjami na posiedzeniu Sekretariatu KW 25 października 1945 r. na szefa komisji wojewódzkiej powołano Szczepana Kudłę⁷⁵. 14 marca 1946 r. jej trzecim członkiem została Anna Pelc⁷⁶. 17 lutego 1947 r. na czele tego organu stanęła Olga Żebruń⁷⁷, a 10 lipca 1947 r. na etatowego członka WKKP desygnowano Marcina Grytę⁷⁸. Skład dodatkowo rozszerzono o dziewięciu członków nieetatowych⁷⁹, z komisji odszedł zaś Kudła⁸⁰. W przeciwieństwie do CKKP działacze WKKP w Lublinie otrzymywali wynagrodzenie za pracę, a jego wysokość była zbliżona do pensji I sekretarza KW, co ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Miesięczne wynagrodzenie członków WKKP w Lublinie w okresie kwiecień 1945 – styczeń 1948 r. (w złotych)

Stanowisko	Czerwiec 1945 r.	Lipiec 1945 r.	Grudzień 1945 r.	Lipiec 1946 r.	Grudzień 1946 r.	Maj 1947 r.	Styczeń 1948 r.
I sekretarz KW	3000	3000	3500	6000	9000	18000	25000
Przewodniczący WKKP	2500	2500	2700	5500	8000	16000	23000

potem w PZPR, m.in. sekretarz KP w Tomaszowie Lubelskim i Białej Podlaskiej, w latach 1945–1954 w KW PPR w Lublinie, 1945–1947 w WKKP, 1947–1950 przewodnicząca WKKP, 1954–1959 w CKKP, 1952–1956 posłanka na Sejm PRL (zob. AAN, KC PZPR, 237/XXIII–644, *passim*).

⁷³ Kowalczyk i Piątkowski niedługo później odeszli z komisji (zob. APL, KW PPR, 7, Protokół posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej, 27 VII 1945 r., k. 74).

⁷⁴ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie dla Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie, 9 XII 1945 r., k. 1.

⁷⁵ Szczepan Kudła (1900–1975), w latach 1918–1921 w WP, 1928–1937 w KPP, 1937–1939 więziony za działalność komunistyczną, w czasie wojny się ukrywał. Od 1943 r. w GL/AL i PPR, w 1945 r. sekretarz KP PPR w Lubartowie, od sierpnia 1945 r. członek KW PPR w Lublinie, sierpień 1945 – lipiec 1947 r. w WKKP, w tym od października 1945 r. do lutego 1947 r. jej przewodniczący. W latach 1947–1949 pracownik administracyjny WUBP w Lublinie (zob. AAN, Zbiór akt osobowych, Z2285, Kudła Szczepan, *passim*).

⁷⁶ Anna Pelc (1910–?), w latach 1926–1936 w Katolickim Stowarzyszeniu Młodzieży Polskiej, 1936–1938 w ZMW „Wici”, 1941–1942 w Robotniczo–Chłopskiej Organizacji Bojowej, od 1942 r. w PPR, następnie w PZPR, w okresie 1943–1944 w KP w Kraśniku, od 1944 r. instruktor KW w Lublinie, w 1945 r. I sekretarz KP w Kraśniku, listopad 1945 – kwiecień 1947 r. członkini WKKP, w latach 1947–1950 pracownica Wydziału Historii Partii KW (zob. AAN, Zbiór akt osobowych, 8126, Pelc Anna, *passim*).

⁷⁷ APL, KW PPR, 365, Do Wojewódzkiego Komitetu PPR na ręce I sekretarza tow. Szota, k. 256.

⁷⁸ Marcin Gryta (1896–1964), w latach 1919–1921 w WP, 1924–1938 w KPRP, następnie w KPP, w latach trzydziestych więziony za działalność komunistyczną, w 1941 r. w RChOB, w 1943 r. aresztowany przez Niemców, więziony na Majdanku, od grudnia 1944 r. w PPR, w KP w Kraśniku, w latach 1944–1945 pełnomocnik PKWN na województwo warszawskie, 1945–1947 w Ministerstwie Apropowizacji, 1947–1952 w WKKP PPR/PZPR (zob. AAN, Zbiór akt osobowych, 2103, Gryta Marcin, *passim*; T. Sajur, *Gryta Marcin [w:] Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 2, red. F. Tych, Warszawa 1987 s. 412).

⁷⁹ Członkowie etatowi i nieetatowi mieli jednakowe prawa, z tym że ci pierwsi pracowali w komisji zawodowo, a drudzy poza godzinami pracy zawodowej (zob. AAN, KC PPR, 295/IV-1, Protokół posiedzenia CKKP w rozszerzonym składzie, 24 X 1946 r., k. 5a).

⁸⁰ APL, KW PPR, 364, Do Komitetu Centralnego PPR w Warszawie, k. 123.

Stanowisko	Czerwiec 1945 r.	Lipiec 1945 r.	Grudzień 1945 r.	Lipiec 1946 r.	Grudzień 1946 r.	Maj 1947 r.	Styczeń 1948 r.
Pozostali pracownicy WKKP	2000	2200	2700	5000	7000	14000	21000

Źródło: APL, KW PPR, 425, Lista płacy pracowników umysłowych Komitetu Wojewódzkiego PPR na czerwiec 1945 r., k. 13; *ibidem*, Lista płacy pracowników umysłowych Komitetu Wojewódzkiego PPR za lipiec 1945 r., k. 16; *ibidem*, Lista płacy pracowników umysłowych Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie za grudzień 1945 r., k. 32; *ibidem*, Lista płacy pracowników umysłowych Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie za lipiec 1946 r., k. 49; *ibidem*, Lista płacy pracowników umysłowych Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie za grudzień 1946 r., k. 63; APL, KW PPR, 426, Lista płacy pracowników umysłowych Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie za maj 1947 r., k. 9; *ibidem*, Lista płacy pracowników politycznych Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie za styczeń 1948 r., k. 43.

Źródłem informacji dla komisji były wyjazdy inspekcyjne. Od członków WKKP wymagano, by przynajmniej raz w miesiącu wizytowali organizacje partyjne niższego szczebla⁸¹. W trakcie delegacji prowadzono dochodzenia, a także rozmowy z przedstawicielami struktur PPR, organów bezpieczeństwa i kół. Wybór odwiedzanych miejsc zależał od potrzeb powiatów i panujących w nich warunków w zakresie bezpieczeństwa. Duże znaczenie miały też wykonywane przez komisję w organizacjach niższego szczebla zadania wychowawcze (realizowane na pokazowych posiedzeniach zespołów orzekających⁸² oraz w formie – wygłaszanych przez kontrolujących – referatów poświęconych „moralnemu obliczu członka partii i dyscyplinie partyjnej”)⁸³. W czasie tych wizyt nie wydawano orzeczeń w sprawach dyscyplinarnych, więc zaległe zgłoszenia przekazywano do rozpatrzenia egzekutywom terenowym. Gdy angażowano się w organizację referendum, wyborów sejmowych, przeprowadzenie amnestii w 1947 r. lub „oczyszczanie”, nie odbywano objazdów i wykonywano zadania zlecone przez KW⁸⁴. Inspekcje ograniczano z powodu rosnących zaległości w orzekaniu, problemów z komunikacją czy sezonów urlopowych⁸⁵. Opóźnienia niwelowano, zwiększając liczbę kontrolowanych powiatów w korzystniejszych dla komisji okresach⁸⁶, np. gdy KW nie wymagał innego zaangażowania. Organizowanych wyjazdów dotyczy tabela 2.

⁸¹ *Ibidem*, k. 30a.

⁸² APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 1948 r., k. 15–16.

⁸³ *Ibidem*, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 I do 25 II 1948 r., k. 5–6.

⁸⁴ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej za okres od 25 XI do 25 XII 1946 r., k. 36.

⁸⁵ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za czerwiec 1946 r., k. 19.

⁸⁶ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR za okres 25 V – 25 VII 1947 r., k. 58.

Tabela 2. Wyjazdy inspekcyjne zorganizowane przez WKKP w okresie od czerwca 1945 r. do grudnia 1948 r.

Powiat	Liczba kontroli	Odsetek
krasnostawski	9	9,89 proc.
lubartowski	9	9,89 proc.
kraśnicki	8	8,79 proc.
hrubieszowski	8	8,79 proc.
chełmski	7	7,69 proc.
zamojski	7	7,69 proc.
puławski	6	6,59 proc.
tomaszowski	6	6,59 proc.
włodawski	6	6,59 proc.
bialski	5	5,49 proc.
siedlecki	4	4,40 proc.
biłgorajski	3	3,30 proc.
lubelski	2	2,20 proc.
łukowski	2	2,20 proc.
radzyński	2	2,20 proc.
Lublin miasto	1	1,10 proc.
Brak danych	6	6,59 proc.
Razem	91	

Źródło: APL, KW PPR 443, Sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie dla Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie, 9 XII 1945, k. 1; *ibidem*, Miesięczne sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie od XI do 1 XII 1945, k. 3; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za grudzień 1945 r. i styczeń 1946 r., k. 6; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za luty 1946 r., k. 8; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za marzec 1946 r., k. 10–11; *ibidem*, Sprawozdania miesięczne WKKP [1945–1947]; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za maj 1946 r., k. 16; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za czerwiec 1946 r., k. 19; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za sierpień 1946 r., k. 23; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za wrzesień 1946 r., k. 27; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., k. 30; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej za okres 25 XI – 25 XII 1946 r., k. 36; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres

25 II – 25 III 1947 r., k. 92; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR za okres 25 V – 25 VII 1947 r., k. 58; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 1947 r., k. 63; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres 25 VIII – 25 IX 1947 r., k. 71; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WKPPR w Lublinie za okres 25 IX – 15 X 1947 r., k. 81; *ibidem*, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojewódzkim Komitecie PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1947 r., k. 87; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojewódzkim Komitecie PPR w Lublinie za grudzień 1947 r., k. 96; APL, KW PPR 444, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 1 I – 25 I 1948 r., k. 1; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 I – 25 II 1948 r., k. 4; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 II – 25 III 1948 r., k. 11; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 III – 25 IV 1948 r., k. 19; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 IV – 25 V 1948 r., k. 25; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 V do 20 VI 1948 r., k. 32; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 VI – 25 VII 1948 r., k. 41; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy Komitecie Wojewódzkim PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 1948 r., k. 48; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 VIII – 25 IX 1948 r., k. 52; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 IX do 25 X 1948 r., k. 64; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1948 r., k. 65; *ibidem*, Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej za lata 1945–1948, 7 XII 1948 r., k. 75.

Zgodnie z raportami WKKP najczęściej kontrolowano komórki w Lublinie, ale tych wizyt nie traktowano jako wyjazdów inspekcyjnych. Odbyły się tylko dwie inspekcje w prawie niefunkcjonującym lubelskim KP. Zwykle wybierano siedziby powiatów położonych bliżej siedziby komisji wojewódzkiej, które funkcjonowały najsprawniej, w szczególności w Krasnymstawie, Lubartowie i Kraśniku. Obszary położone dalej, oceniane jako słabsze liczebnie i organizacyjnie lub bardziej narażone na działalność podziemia niepodległościowego, były zaniechywane⁸⁷. Przewaga kontroli w Lublinie, nieodnotowywanych jako wyjazdy, pokazuje, że wpływy WKKP były największe w mieście, w którym instytucja pracowała.

Głównym zadaniem komisji wszystkich szczebli było wykluczanie z szeregów partyjnych tzw. elementu niepożądanego. W teorii do WKKP nie należało karanie wszystkich przewinień członków partii, czym miały się zajmować koła partyjne. Komisje wojewódzkie miały rozpatrywać sprawy skomplikowane, wymagające śledztwa. Ze względu na słabość struktur terenowych do WKKP trafiała jednak zdecydowana większość spraw⁸⁸. Komisja nie była w stanie wydawać orzeczeń na bieżąco, zaległości stale więc rosły. Działo się tak zwłaszcza w okresach dużej aktywności aparatu partyjnego, gdy nie prowadzono dochodzeń ani działań profilaktycznych. Lubelska komisja tłumaczyła

⁸⁷ W tym wypadku przykładem może być powiat radzyński, kontrolowany zaledwie dwa razy, gdzie ruch robotniczy miał niewielkie znaczenie i nie było tradycji rewolucyjnych. W czasie okupacji niemieckiej obszar ten niemal całkowicie kontrolowały struktury podziemia niepodległościowego, choć organizowano tutaj również grupy podległe PPR, którym wsparcia udzielała sowiecka partyzantka (zob. D. Magier, *Komuniści w powiecie radzyńskim...*, s. 166, 192–195).

⁸⁸ AAN, KC PPR, 295/IV-1, Protokół posiedzenia CKKP w rozszerzonym składzie, 24 X 1946 r., k. 5.

opóźnienia brakiem czasu⁸⁹. WKKP niechętnie decydowały się na realizowanie jednego z postulatów CKKP, aby upubliczniać w prasie rezultaty swojej pracy⁹⁰. W tym aspekcie WKKP w Lublinie funkcjonowała inaczej, starała się ogłaszać wyniki działań, podczas gdy kilka innych komisji w kraju nie czyniło tego wcale⁹¹.

WKKP nie podlegały bezpośrednio komitetom wojewódzkim, dlatego początkowo nie mogły być kontrolowane przez egzekutywę⁹². Zgodnie z regulaminem komisje wojewódzkie nie miały prawa zajmować się zgłoszeniami dotyczącymi członków aktywu wojewódzkiego, ponieważ należało to do centrali⁹³. Materiał źródłowy uniemożliwia zatem stwierdzenie, czy na szczeblu wojewódzkim WKKP wykorzystywano w walkach frakcyjnych. W kontrolach prowadzonych w KW i jego wydziałach komisje wojewódzkie brały pod uwagę kompetencje pracowników, skalę wakatów, systematykę dokumentacji⁹⁴ oraz skuteczność agitacji wśród bezpartyjnych, a także orzekały o wzroście liczby członków partii⁹⁵.

Obowiązkiem przewodniczącego komisji było uczestnictwo w zebraniach egzekutywy i sekretariatu KW, w zdecydowanej większości przypadków nie zabierał on jednak głosu w dyskusji, zazwyczaj tylko przysłuchiwał się obradom⁹⁶, chyba że zachodziła konieczność zreferowania konkretnych zagadnień⁹⁷. Podczas spotkań przedstawiał tzw. oblicze ideologiczne kandydatów na stanowiska⁹⁸, poruszał kwestie dotyczące usuniętych członków⁹⁹, zwracał się także w interesie niesłusznie wykluczonych¹⁰⁰. Zmiany personalne w KW miały być wprowadzane w porozumieniu z władzami par-

⁸⁹ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za czerwiec 1946 r., k. 18.

⁹⁰ Zgodnie z wytycznymi wyroki miały być ogłaszane „tylko w najbardziej rażących wypadkach, po uzgodnieniu z organami partii” (zob. AAN, KC PPR, 295/IV-2, Sprawozdanie z pierwszej narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej PPR, 20 II 1946., k. 14). Najistotniejsze orzeczenia były publikowane na łamach organu KW PPR w Lublinie „Sztandar Ludu”. Zazwyczaj informacje o wykluczeniach publikowano rzadziej niż raz w miesiącu.

⁹¹ AAN, KC PPR, 295/IV-1, Protokół plenarnego posiedzenia CKKP, 1 III 1948 r., k. 32a.

⁹² Pracą WKKP Egzekutywa po raz pierwszy zainteresowała już po powstaniu PZPR, w listopadzie 1950 r. Brak kontroli wynikał z faktu, że aż do tamtego momentu nie określono, czy egzekutywa dysponowała odpowiednimi prerogatywami (zob. K. Zawadka, *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie...*, s. 51).

⁹³ AAN, KC PPR, 295/IV-2, Sprawozdanie z pierwszej narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej PPR, 20 II 1946 r., k. 6.

⁹⁴ Prowadzenie działalności biurowej bezpośrednio po wojnie nie było łatwe. Sprawnie funkcjonujące Komitet Obwodowy PPR w Lublinie oraz Komitet Powiatowy w Krasnymstawie utworzyły kancelarie już w sierpniu 1944 r., pozostałe, jak np. KP w Hrubieszowie czy Tomaszowie Lubelskim, zrobiły to dopiero na początku 1945 r. Trudności wynikały z braku dostępu do wyposażenia biurowego, a także z niedostatecznej liczby wykwalifikowanego, a co ważniejsze zaufanego personelu kancelaryjnego. Zdaniem Tomasza Czarnoty problemem był również lekceważący stosunek członków partii do tzw. papierkowej roboty (zob. T. Czarnota, *Działalność kancelaryjna komitetu wojewódzkiego...*, s. 112).

⁹⁵ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 II do 25 III 1948 r., k. 14–15.

⁹⁶ *Ibidem*, 31, Protokół międzypartyjnej konferencji wojewódzkich komitetów PPR i PPS odbytej w Wojewódzkim Komitecie PPR w Lublinie, 16 X 1947 r., k. 62.

⁹⁷ *Ibidem*, 7, Protokół nr 3 posiedzenia Egzekutywy Wojewódzkiego Komitetu, 14 II 1946 r., k. 116; APL, KW PPR, 21, Protokół posiedzenia Sekretariatu Wojewódzkiego Komitetu, 5 II 1946 r., k. 7; *ibidem*, Protokół posiedzenia Sekretariatu, 6 III 1946 r., k. 14; *ibidem*, Protokół posiedzenia Sekretariatu, 23 III 1946 r., k. 17; *ibidem*, Protokół posiedzenia Sekretariatu, 2 V 1946 r., k. 18.

⁹⁸ APL, KW PPR, 8, Protokół nr 2 posiedzenia Egzekutywy w Lublinie, 4 IV 1947 r., k. 1–5.

⁹⁹ *Ibidem*, 22, Protokół posiedzenia Sekretariatu WK PPR w Lublinie, 24 IV 1947 r., k. 17.

¹⁰⁰ *Ibidem*, Protokół posiedzenia rozszerzonego Sekretariatu KW PPR w Lublinie, 18 XII 1947 r., k. 58.

tyjnymi, rolę komisji było pokazywanie błędów i wskazywanie metod ich naprawiania¹⁰¹. Wykonanie postanowień wyższych instancji oceniano w trakcie odczytywania protokołów¹⁰². Dodatkowo komisja kontrolowała wydawanie legitymacji, analizowała regularność zebrań, pobór składek¹⁰³, a także skalę zjawiska martwych dusz¹⁰⁴. Podczas jednego z zebrań przewodnicząca zreferowała problematykę moralnego prowadzenia się członków partii w terenie¹⁰⁵.

W Lublinie współpracę z KW oceniano pozytywnie, nie odnotowano przypadków izolowania komisji od władz partyjnych¹⁰⁶. WKKP w raportach do CKKP stosunkowo często chwaliła I sekretarza KW Stanisława Szota¹⁰⁷ oraz jego następcę Grzegorza Wojciechowskiego¹⁰⁸, a także działaczy, którzy wyróżniali się w pracy partyjnej¹⁰⁹. Nieprawidłowości w funkcjonowaniu KW członkowie komisji przedstawiali na zebraniach najwyższych gremiów wojewódzkich¹¹⁰. WKKP nie bała się wytykać błędów popełnianych przez pracowników komitetu, głównie personalnych¹¹¹ oraz związanych z systematycznością i planowością pracy¹¹². W trakcie spotkań członkowie komisji przedstawiali swoje wnioski z kontroli organizacji partyjnych w terenie¹¹³, ich postulaty zazwyczaj spełniano¹¹⁴.

Wizytując komitety powiatowe, lubelska WKKP analizowała działalność sekretarzy, a skuteczność ich pracy oceniała głównie na podstawie liczby zorganizowanych zebrań¹¹⁵.

¹⁰¹ AAN, KC PPR, 295/IV-2, Sprawozdanie z pierwszej narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej PPR, 20 II 1946 r., k. 6.

¹⁰² APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 IX – 15 X 1947 r., k. 81.

¹⁰³ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres 25 VIII – 25 IX 1947 r., k. 72.

¹⁰⁴ Pod koniec 1947 r. partia w województwie liczyła 24 159 osób, w trakcie wymiany legitymacji w grudniu 1947 r. wydano 18 391 stałych dokumentów, zatem nie odebrała ich 1/4 członków – którzy nie identyfikowali się z partią bądź nie byli świadomi przynależności do niej (zob. *ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojewódzkim Komitecie PPR w Lublinie za grudzień 1947 r., k. 96).

¹⁰⁵ *Ibidem*, 24, Protokół odprawy sekretarzy powiatowych komitetów PPR województwa lubelskiego, 20 VIII 1946 r., k. 66.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 I – 25 II 1948 r., k. 4.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 III – 25 IV 1947 r., k. 48.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojewódzkim Komitecie PPR w Lublinie za grudzień 1947 r., k. 96.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za maj 1946 r., k. 15.

¹¹⁰ *Ibidem*, 21, Protokół posiedzenia Sekretariatu Wojewódzkiego Komitetu PPR w Lublinie, 25 IX 1946 r., k. 32–34.

¹¹¹ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za marzec 1946 r., k. 10.

¹¹² *Ibidem*, 443, Sprawozdanie WKKP w Lublinie za lipiec 1946 r., k. 20.

¹¹³ *Ibidem*, 21, Protokół posiedzenia sekretariatu WK PPR w Lublinie, 21 X 1946 r., k. 42.

¹¹⁴ *Ibidem*, 21, Protokół posiedzenia Sekretariatu Wojewódzkiego Komitetu PPR w Lublinie, 7 XI 1946 r., k. 59.

¹¹⁵ WKKP ingerowała w decyzje o wyborze sekretarzy, choć częste zmiany oceniała negatywnie (zob. *ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za marzec 1946 r., k. 10–11).

Zdaniem komisji, obsada stanowisk pozostawiała wiele do życzenia¹¹⁶. Kontrole w niższych niż KP organizacjach przeprowadzała rzadziej, ponieważ nie wszędzie one funkcjonowały. WKKP badała także koła partyjne w zakładach pracy¹¹⁷. Jej wpływy w organizacjach powiatowych i niższego szczebla były znacznie większe niż w KW, komisja służyła głosem doradczym przy obsadzie stanowisk. Wdrożenie jej decyzji nie zawsze było jednak możliwe, głównie z powodu problemów kadrowych. Oceniano, że słabością była współpraca KW z terenowymi komórkami PPR, zwłaszcza na terenach bardziej oddalonych¹¹⁸. Podczas spotkań z reprezentantami kół partyjnych sporadycznie zdarzało się, że członków komisji ignorowano¹¹⁹. Kontrolujący uczestniczyli w zebraniach kół PPS oraz analizowali relacje z partiami bloku¹²⁰. Mimo ograniczonych wpływów badano również pracę komórek partyjnych funkcjonujących w UB, MO i ORMÓ¹²¹.

Pracownicy WKKP byli zarazem członkami KW, dlatego w sytuacjach ważnych dla partii udzielali komitetowi pomocy¹²². Komisja co roku kontrolowała obchody święta 1 Maja¹²³. W kwietniu 1946 r. członkowie lubelskiej WKKP zostali zaangażowani w przygotowania do referendum ludowego¹²⁴, a w sierpniu 1946 r. kontrolowali komisje obwodowe przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego¹²⁵. Od sierpnia 1946 r. monitorowano przesiedlenia ludności ukraińskiej do USRR. Szersze działania podjęto w czerwcu i lipcu 1947 r. w ramach kampanii wysiedlania Ukraińców i przekazywania ich gospodarstw Polakom¹²⁶. Sprawdzianem właściwego funkcjonowania WKKP

¹¹⁶ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 V – 25 VII 1947 r., k. 59.

¹¹⁷ O właściwej pracy świadczyły terminowe uiszczanie składek, regularne odbywanie posiedzeń oraz uczestnictwo w pochodach (zob. *ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 III – 25 IV 1947 r., k. 48).

¹¹⁸ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za wrzesień 1946 r., k. 27.

¹¹⁹ Niższe instancje miały sporadycznie nie informować o właściwych terminach zebrań (zob. *ibidem*, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 V – 20 VI 1948 r., k. 32–34).

¹²⁰ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., k. 30.

¹²¹ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za grudzień 1945 r. i styczeń 1946 r., k. 6. Komisje odnotowywały trudności w prowadzeniu działalności kontrolnej w UB i MO ze względu na to, że ich funkcjonariusze unikali dopuszczania członków komisji do nadzorowania swoich szeregów (zob. AAN, KC PPR, 295/IV-2, Sprawozdanie z pierwszej narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej PPR, 20 II 1946 r., k. 6). Konflikty kompetencyjne między funkcjonariuszami członkami PPR i władzami partyjnymi, w tym WKKP, były spowodowane tym, że w lokalnych strukturach partyjnych kompetencje i wpływy nie zostały dokładnie określone.

¹²² Podkreślano, że przedsięwzięcia te winny być konsultowane z przewodniczącym WKKP (zob. AAN, KC PPR, 295/IV-1, Protokół posiedzenia CKKP w rozszerzonym składzie, 24 X 1946 r., k. 5a).

¹²³ O skuteczności miała świadczyć frekwencja na pochodach (zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 IV – 25 V 1947 r., k. 52).

¹²⁴ Kontrolujący analizowali pracę komisji obwodowych i grup propagandowych oraz liczbę spotkań i i frekwencję na nich (zob. *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za czerwiec 1946 r., k. 18–19).

¹²⁵ Sprawdzano stopień ich skompletowania, przygotowanie ideologiczne członków oraz znajomość instrukcji KC, a także przebieg głosowania i liczenia głosów (zob. *ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 XII 1946 r. – 25 II 1947 r., k. 41).

¹²⁶ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 V – 25 VII 1947 r., k. 58–63).

był jej udział w przeprowadzaniu amnestii w 1947 r. (analizowała sytuację objętych nią członków PPR)¹²⁷. W okresie poprzedzającym tzw. scalenie PPR i PPS priorytet stanowiła współpraca z Kontrolą Partyjną PPS¹²⁸. Najważniejszą częścią działalności było jednak oczyszczanie szeregów (w październiku i listopadzie 1948 r.)¹²⁹. Za sprawą przewodniczącej WKKP odegrała wówczas w dziedzinie współpracy z KW rolę większą niż wcześniej. Podczas jednego z zebrań Egzekutywy we wrześniu 1948 r. Żebruń, omawiając konieczność walki z odchyleniem pravicowo-nacjonalistycznym, przedstawiła swoje doświadczenia związane z tym zjawiskiem, z którym miała się zetknąć już w 1944 r.¹³⁰ W trakcie posiedzeń Egzekutywy referowała najważniejsze założenia akcji, prezentowała obserwacje poczynione na odprawach działaczy niższego szczebla, jak również finalne wnioski wyciągnięte po akcji¹³¹. Zgodnie z danymi przekazanymi do KC WKKP wykluczyła w tym okresie 722 działaczy, co ilustruje poniższe zestawienie¹³².

Tabela 3. Liczba osób usuniętych z PPR z poszczególnych powiatów w trakcie akcji wykluczania z partii (październik–listopad 1948 r.)

Powiat	Liczba członków w czerwcu 1948 r.	Liczba usuniętych	Odsetek usuniętych z powiatu wobec ogółu wykluczonych	Odsetek usuniętych wobec liczby członków w powiecie
włodawski	1420	90	12,47 proc.	6,34 proc.
krasnystawski	2852	113	15,65 proc.	3,96 proc.
radzyński	1202	36	4,99 proc.	3,00 proc.

¹²⁷ W marcu komisja zaangażowała wszystkich swoich działaczy, a od początku czerwca odbywała inspekcje w powiatach, aby przesłuchiwać osadzonych w aresztach i więzieniach (zob. APL, KW PPR, 443, Do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej, 29 VIII 1947 r., k. 69). Głównym zadaniem było dopilnowanie, by w partii nie pozostali jej wrogowie (*ibidem*, Dotyczy ujawnionych członków naszej partii, czerwiec 1947 r., k. 78).

¹²⁸ Organizowano wspólne posiedzenia sądów partyjnych. Przedstawiciele obu partii zyskali prawa głosu przy orzekaniu w sprawach (zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 VI – 25 VII 1948 r., k. 40).

¹²⁹ W skład trójek mających wykluczać z PPR wchodził przede wszystkim członek WKKP, a ponadto oddelegowani przez KW działacze cieszący się zaufaniem kierownictwa. W trakcie akcji z partii usuwano także osoby zajmujące wysokie stanowiska (zob. *ibidem*, 19, Sprawozdanie Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie za listopad 1948 r., k. 188–189).

¹³⁰ Miało to dotyczyć przynależności do partii osób narodowości ukraińskiej, które, zdaniem ówczesnego sekretarza KW, należało usunąć z województwa. Poza tym przejawem odchylenia miało być interpretowanie zdobycia władzy przez komunistów w kontekście nacjonalistycznym, umniejszanie udziału ZSRR przy wyparciu z ziem polskich wojsk III Rzeszy oraz dopuszczanie do partii osób powiązanych z organizacjami działającymi na jej szkodę (zob. *ibidem*, 9, Protokół posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, 5 IX 1948 r., k. 24–42).

¹³¹ Wykluczanie z PPR miało wzmocnić partię, podnieść jej prestiż i autorytet oraz zdyscyplinować i uaktywnić działaczy (zob. *ibidem*, 19, Sprawozdanie z oczyszczania szeregów partii w województwie lubelskim, k. 169–171).

¹³² AAN, KC PPR, 295/IV-4, Zestawienie z akcji oczyszczania szeregów partii i wyborów na Zjazd Zjednoczeniowy 31 X 1948 r. w województwie lubelskim, k. 131. Zgodnie z danymi przytoczonymi przez „Sztandar Ludu” w całym województwie usunięto łącznie 848 członków PPR (zob.: *Jak oczyszczaliśmy szeregi partyjne z elementów obcych. Wywiad z kierownikiem Wydz. Organizacyjnego KW PPR tow. Ga-barq*, „Sztandar Ludu”, 12 XI 1948).

Powiat	Liczba członków w czerwcu 1948 r.	Liczba usuniętych	Odsetek usuniętych z powiatu wobec ogółu wykluczonych	Odsetek usuniętych wobec liczby członków w powiecie
tomaszowski	1618	44	6,09 proc.	2,72 proc.
biłgorajski	1286	32	4,43 proc.	2,49 proc.
chełmski	2079	51	7,06 proc.	2,45 proc.
lubartowski	2013	49	6,79 proc.	2,43 proc.
łukowski	930	22	3,05 proc.	2,37 proc.
bialski	1260	29	4,02 proc.	2,30 proc.
zamojski	1570	36	4,99 proc.	2,29 proc.
hrubieszowski	1781	38	5,26 proc.	2,13 proc.
lubelski	2032	42	5,82 proc.	2,07 proc.
siedlecki	2186	40	5,54 proc.	1,83 proc.
puławski	2846	34	4,71 proc.	1,19 proc.
kraśnicki	2949	24	3,32 proc.	0,81 proc.
Lublin (miasto)	5901	42	5,81 proc.	0,71 proc.
Razem	33925	722	100 proc.	

Źródło: AAN, KC PPR, 295/IV-4, Zestawienie z akcji oczyszczania szeregów partii i wyborów na Zjazd Zjednoczeniowy 31 X 1948 r. w województwie lubelskim, k. 131; R. Drabik, *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie (1944–1948)*, s. 13–14 (tabela 1).

Pod względem liczbowym najwięcej członków usunięto z najsilniejszej i najdłużej istniejącej organizacji w Krasnymstawie (procentowo był to drugi wynik). Najwyższy odsetek wykluczonych działaczy odnotowano w sprawiającej trudności organizacyjne strukturze z Włodawy, najmniejszy zaś w Lublinie, co wynikało z często przeprowadzanych kontroli i regularnego usuwania winnych w całym analizowanym okresie. Procentowy udział wyrzuconych w stosunku do ogólnej liczby członków nie wydaje się wysoki, ale pozbywano się działaczy zajmujących wysokie stanowiska partyjne. W trakcie kampanii usuwano I i II sekretarzy oraz instruktorów KP, prezydentów i burmistrzów miast, przedstawicieli instytucji podległych partii, w mniejszym stopniu funkcjonariuszy MO i UB¹³³. Wykluczano także działaczy z organizacji powiatowych nielicznych i pracujących słabiej, co mogło świadczyć o znaczeniu prowadzonej czystki. Zachowa-

¹³³ Zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 IX – 25 X 1948 r., k. 58–64.

ny materiał źródłowy nie pozwala stwierdzić, czy w trakcie akcji komisja uczestniczyła w walce frakcyjnej, ale jest to mało prawdopodobne. W analogicznym okresie w strukturach wojewódzkich PPS usunięto z niej ponad 2,5 tys. osób¹³⁴.

Inspektorzy od początku musieli się zmagać z utrudnieniami powodowanymi brakiem wytycznych z CKKP¹³⁵. Dodatkowe problemy sprawiali członkowie pozaetatowi, którzy mieli zobowiązania zawodowe, więc ich działania były ograniczone¹³⁶. We wrześniu 1947 r., by ułatwić prowadzenie kontroli w terenie, powołano powiatowych pełnomocników WKKP, ale ich poczynania zazwyczaj nie przynosiły zakładanych efektów¹³⁷. Do końca 1948 r. z obowiązków wywiązali się tylko członkowie etatowi¹³⁸.

W archiwaliach pochwały ze strony CKKP pojawiają się rzadko, przeważają opinie krytyczne. W kontekście niedociągnięć nie wymieniano komórki lubelskiej, problemy typowe dla innych komisji wojewódzkich nie występowały w niej tak często, jak w pozostałych¹³⁹. Stwierdzono tylko, że WKKP pracowała w niepełnym składzie¹⁴⁰, nie dopełniła obowiązku przesyłania planów pracy¹⁴¹ oraz nie konsultowała się z CKKP¹⁴². Dzięki poszerzeniu składu WKKP w Lublinie organ ten zaczął działać regularniej w ramach zespołów orzekających, starano się także aktywizować pełnomocników powiatowych¹⁴³. CKKP oceniła, że w trakcie oczyszczania lubelska komisja należała do lepiej zorganizowanych w skali

¹³⁴ Fakt ten tłumaczono większym zinfiltrowaniem PPS przez wroga (zob. *ibidem*, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1948 r., k. 67).

¹³⁵ W teorii oddelegowany przez CKKP przedstawiciel, którym w Lublinie była Maria Pieczyńska, miał wizytować WKKP co trzy miesiące. W praktyce tego nie realizowano, gdyż członkowie organu centralnego angażowali się w inne działania (zob. AAN, KC PPR, 295/IV-1, Protokół posiedzenia Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej, 16 XI 1946 r., k. 9–9a). Lubelska komisja kilkakrotnie bezskutecznie zwracała się do CKKP z prośbą o konsultacje (zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., k. 34).

¹³⁶ Komisja zakładała, że mieli oni prowadzić sprawy, ale zajmowali się tylko orzekaniem (zob. *ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 VII – 2 VIII 1948 r., k. 65).

¹³⁷ Problemem było znalezienie kandydatów oraz organizacja ich pracy (zob. *ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres 25 VIII – 25 IX 1947 r., k. 72).

¹³⁸ Lubelska komisja oceniła, że członkowie nieetatowi nie wykazywali inicjatywy, nie dotrzymywali terminów (zob. *ibidem*, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Komitecie Wojewódzkim PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 1948 r., k. 48–49).

¹³⁹ Typowymi problemami w WKKP były m.in. ograniczona współpraca z władzami partyjnymi, brak możliwości obrony swoich racji przed KW, deficyty kadrowe i nieprzygotowanie do pracy, zbytnia pobłażliwość wobec przewinień, trudności w kontaktach z terenem, zaległości w rozpatrywaniu spraw, niedociągnięcia w planowaniu pracy i we współdziałaniu z organami kontroli PPS (zob. AAN, KC PPR, 295/IV-2, Sprawozdanie z pierwszej narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej PPR, 20 II 1946 r., k. 7–14; *ibidem*, Protokół odprawy Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej, 28 V 1948 r., k. 49–55).

¹⁴⁰ AAN, KC PPR, 295/IV-1, Protokół posiedzenia Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej, 16 XI 1946 r., k. 10.

¹⁴¹ *Ibidem*, Protokół plenarnego posiedzenia CKKP, 1 III 1948 r., k. 29–31.

¹⁴² AAN, KC PPR, 295/IV-2, Sprawozdanie z pierwszej narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej PPR, 20 II 1946 r., k. 9.

¹⁴³ Lubelska WKKP plasowała się na wysokim miejscu pod względem jakości prowadzonej dokumentacji (zob. *ibidem*, Protokół narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej, 16 XII 1947 r., k. 19). Należy jednak zauważyć (co zostanie poruszone w dalszej części artykułu), że WKKP notowała istotne braki, jeśli chodzi o rejestrację personaliów posądzonych. Zdaniem samej WKKP, praca nieetatowych członków była niewystarczająca, ale CKKP pochwaliła ich zaangażowanie w akcję amnestijną (zob. AAN, KC PPR, 295/IV-3, Sprawozdanie z działalności Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej i WKKP za październik–listopad 1947 r., k. 33).

kraju¹⁴⁴. Olga Żebruń stwierdziła jednak, iż mimo sukcesów wystąpiły także liczne niedociągnięcia¹⁴⁵. Podsumowując przed aktywnym wojewódzkim działaniem w zakresie dyscypliny i etyki partyjnej, uznała, że budowanie milionowej partii nie szło w parze z odpowiednim poziomem moralnym jej członków¹⁴⁶. Z kolei w trakcie jednego ze spotkań Egzekutywy KW I sekretarz podkreślił rolę WKKP w procesie szkolenia kadr partyjnych¹⁴⁷, a na początku 1946 r. Wydział Personalny pozytywnie ocenił skład komisji, uzasadniając, że jej członkami byli starzy działacze, dobrze znający i wykonujący swoją pracę¹⁴⁸.

Stopień zachowania dokumentacji statystycznej CKKP uniemożliwia udzielenie pełnej odpowiedzi na pytanie o to, jak w zakresie opracowywania spraw partyjno-dochodzeniowych WKKP w Lublinie wypadła na tle innych komisji wojewódzkich¹⁴⁹. W pierwszym półroczu działalności, między czerwcem 1945 a styczniem 1946 r., lubelska komisja rozpatrzyła 43 ze 138 przyjętych zgłoszeń, co plasowało ją na dziesiątym miejscu w kraju¹⁵⁰. W kolejnych sześciu miesiącach zajęła drugą pozycję, finalizując 63 z 68 dochodzeń¹⁵¹. Niewystarczająca szczegółowość statystyk prowadzonych po pierwszym półroczu 1946 r. uniemożliwia pełne określenie odsetka spraw realizowanych przez WKKP w Lublinie w stosunku do wszystkich komisji kontroli. Między wrześniem a listopadem 1946 r. wyniósł on 3 proc.¹⁵², między styczniem a kwietniem 1947 r. 6 proc.¹⁵³, między majem a wrześniem 1947 r. 11 proc.¹⁵⁴, w październiku i listopadzie 1947 r. zaś 5 proc.¹⁵⁵ W okresie czerwiec 1945 – grudzień 1947 r. odsetek spraw sfinalizowanych przez lubelską WKKP to 7,5 proc.¹⁵⁶ W tym względzie komisja nie należała do najskuteczniejszych, plasując się mniej więcej pośrodku stawki.

¹⁴⁴ APL, KW PPR, 9, Protokół posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, 2 X 1948 r., k. 51–56.

¹⁴⁵ Wśród niedociągnięć wymieniła „niedostateczną planowość”, nieregularność wizyt w terenie, zbyt długie rozpatrywanie spraw oraz tolerowanie niewłaściwych osób na stanowiskach (zob. *ibidem*, 444, Sprawozdanie, 7 XII 1948 r., k. 72–74).

¹⁴⁶ Do PPR miały należeć osoby, co do których były wątpliwości – należało je pozbawić legitymacji, w organizacji zaś tworzyć atmosferę czujności, aby ułatwić wykluczanie z PPR (zob. *ibidem*, 28, Protokół sprawozdawczy z narady aktywu wojewódzkiego PPR w Lublinie po linii lipcowego Plenum KC PPR, 18 VII 1948 r., k. 31).

¹⁴⁷ *Ibidem*, 8, Protokół posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, 14 X 1947 r., k. 21–23.

¹⁴⁸ T. Czarnota, *Kierownictwo pionu archiwalno-historycznego...*, s. 429, przyp. 45.

¹⁴⁹ W zestawieniach brano również pod uwagę komisję kontroli w Warszawie, funkcjonującą na zasadach WKKP.

¹⁵⁰ Rozpatrzono 31 proc. zgłoszeń (95 spraw zaległych). Należy pamiętać, że wówczas WKKP nie pracowała bądź działała w niepełnym składzie (zob. AAN, KC PPR, 295/IV-3, Dane o pracy Komisji Kontroli Partyjnej, czerwiec 1945 – styczeń 1946 r., k. 3).

¹⁵¹ Załatwiono 93 proc. spraw, 56 było zaległych (zob. *ibidem*, styczeń–sierpień 1946 r., k. 10).

¹⁵² WKKP w Lublinie rozpatrzyła 43 sprawy, a wszystkie WKKP w kraju 1220 (zob. *ibidem*, Sprawozdanie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej za listopad 1946 r., k. 18; *ibidem*, „Biuletyn Informacyjny” nr 2 Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej, k. 133).

¹⁵³ WKKP w Lublinie załatwiła 84 sprawy, wszystkie komisje w kraju zaś 1324 (zob. *ibidem*, Sprawozdanie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej za styczeń–kwiecień 1947 r., k. 22).

¹⁵⁴ WKKP w Lublinie rozpatrzyła 282 sprawy, a wszystkie komisje w kraju 2483 (zob. *ibidem*, Zestawienie statystyczne WKKP za maj–wrzesień 1947 r. k. 32).

¹⁵⁵ WKKP w Lublinie załatwiła 84 sprawy, wszystkie komisje w kraju zaś 1510 (zob. *ibidem*, Sprawozdanie statystyczne za październik–listopad 1947 r., k. 36).

¹⁵⁶ WKKP w Lublinie rozpatrzyła 689 spraw, a wszystkie komisje w kraju 9125 (zob. *ibidem*, Zestawienie orientacyjne, styczeń 1948 r., k. 37).

Analiza spraw partyjno-dochodzeniowych w latach 1945–1948

Podstawowym obowiązkiem WKKP było przyjmowanie zgłoszeń, rozpatrywanie spraw i wydawanie orzeczeń w postępowaniach dyscyplinarnych członków PPR¹⁵⁷. Zajmowały się tym funkcjonujące w ramach komisji zespoły orzekające¹⁵⁸. Teoretycznie przypadki miały być rejestrowane w wykazach spraw¹⁵⁹, w rzeczywistości jednak nie odnotowywano zawiadomień uznanych za mało istotne, jawnych oszczerstw czy przewinień członków figurujących w ewidencji, ale niewypełniających podstawowych obowiązków¹⁶⁰. Co ciekawe, dopiero od czerwca 1947 r., zgodnie z wytyczną CKKP, komisja zbierała personalia oskarżonych¹⁶¹, choć i tak informacje te nie były kompletne. Liczbę spraw wpływających oraz sfinalizowanych uchwał w latach 1945–1948 ilustruje tabela 4.

Tabela 4. Liczba spraw wpływających i rozwiązanych w latach 1945–1948

Rok	Liczba spraw wpływających	Odsetek spraw wpływających	Liczba spraw rozwiązanych	Odsetek spraw rozwiązanych
1945	82	6,04 proc.	37	2,73 proc.
1946	156	11,48 proc.	160	11,80 proc.
1947	522	38,44 proc.	492	36,28 proc.
1948	598	44,04 proc.	667	49,19 proc.
Razem	1358	100 proc.	1356	100 proc.

Źródło: APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie dla Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie, 9 XII 1945 r., k. 1; *ibidem*, Miesięczne sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie dla Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie od XI do 1 XII 1945, k. 4; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za grudzień 1945 r. i styczeń 1946 r., k. 7; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za luty 1946 r., k. 9; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za marzec 1946 r., k. 11; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za kwiecień 1946 r. (włącznie ze świętem 1 Maja), k. 14; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za maj 1946 r., k. 16; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za czerwiec 1946 r., k. 19; *ibidem*, Sprawozdanie WKKP w Lublinie za lipiec 1946 r., k. 21; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za

¹⁵⁷ Komórka prowadziła kartotekę działaczy, przeciwko którym toczyły się postępowania. Gromadzono w niej zgłoszenia, protokoły przesłuchań świadków i oskarżonych oraz uchwały i uzasadnienia (zob. APL, KW PPR, 449–482).

¹⁵⁸ W ich skład wchodziłi wszyscy członkowie WKKP, zarówno etatowi, jak i nieetatowi (zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 II – 25 III 1948 r., k. 16).

¹⁵⁹ Do czerwca 1947 r. zapisywano tylko numer sprawy, datę wpłynięcia, powiat, rzadziej miejscowość, miejsce pracy oskarżonego lub jego zawód, datę zakończenia sprawy, wydane postanowienie oraz motyw (zob. APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*; *ibidem*, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*).

¹⁶⁰ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie 7 grudnia 1948, k. 72.

¹⁶¹ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR za okres 25 V – 25 VII 1947 r., k. 60.

sierpień 1946 r., k. 25; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za wrzesień 1946 r., k. 29; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., k. 35; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej za okres 25 XI – 25 XII 1946 r., k. 37; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 XII 1946 – 25 II 1947 r., k. 45; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 II – 25 III 1947 r., k. 94; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 III – 25 IV 1947 r., k. 48; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 IV – 25 V 1947 r., k. 54; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 V – 25 VII 1947 r., k. 61; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 1947 r., k. 70; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres 25 VIII – 25 IX 1947 r., k. 73; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 IX – 15 X 1947 r., k. 83; *ibidem*, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Komitecie Wojewódzkim PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1947 r., k. 91; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy Komitecie Wojewódzkim PPR w Lublinie za grudzień 1947 r., k. 97; APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 1 I – 25 I 1948 r., k. 1; *ibidem*, Sprostowanie błędów w sprawozdaniach miesięcznych wysyłanych do CKKP powstałych na skutek wadliwego wstawiania cyfr w zestawieniach w punkcie I, Sprawozdania miesięczne WKKP, 1948 r., k. 38; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 VI – 25 VII 1948 r., k. 43; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy Komitecie Wojewódzkim PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 1948 r., k. 50; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 VIII – 25 IX 1948 r., k. 57; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 IX – 25 X 1948 r., k. 64; *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1948 r., k. 65; *ibidem*, Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej za lata 1945–1948, 7 XII 1948 r., k. 75.

W pierwszym, niepełnym roku funkcjonowania WKKP przyjęła ponaddwukrotnie więcej spraw, niż ich rozpatrzyła. Wynikało to z faktu, że skład był niepełny, oraz z niezajomości procedur, już wtedy pojawiały się zaległości. Liczba zgłoszeń w 1946 r. niemal się podwoiła, wydano czterokrotnie więcej orzeczeń niż rok wcześniej. Na skutek zaangażowania w referendum i wybory sejmowe skuteczność komisji nie była wystarczająca, by nadrobić zaniedbania¹⁶². Sprawniejsze funkcjonowanie WKKP w 1947 r. oraz wzrost liczby wyroków między czerwcem a sierpniem 1947 r. wynikały z amnestii¹⁶³. Wpływ na zwiększenie liczby spraw miała, trwająca między wrześniem a grudniem 1947 r., akcja wymiany legitymacji partyjnych, stanowiąca formę czystki¹⁶⁴. Liczba spraw przyjmowanych zwiększyła się niemal trzykrotnie, wzrosła też liczba sfinalizowanych, ale z powodu wykonywania przez komisję innych zadań ciągle była mniejsza niż przyjętych¹⁶⁵.

¹⁶² APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., k. 30.

¹⁶³ *ibidem*, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 V – 25 VII 1947 r., k. 61.

¹⁶⁴ Akcję tę w czasie istnienia KW PPR przeprowadzano dwukrotnie, po raz drugi w drugiej połowie 1948 r. (zob. R. Drabik, *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie (1944–1948). Przyczynek do badań nad działalnością, strukturami i kadrami* [w:] *Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, s. 37; K. Zawadka, *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie...*, s. 32–33).

¹⁶⁵ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 IX – 15 X 1947 r., k. 82.

W ostatnim roku działalności nastąpił wzrost liczby zarówno zgłoszeń zarejestrowanych, jak i zakończonych. Powodem było to, że od czerwca do grudnia 1948 r., w związku z czystką, komisja pracowała w poszerzonym składzie¹⁶⁶. Mimo zapewnień nie udało jej się wydać orzeczeń we wszystkich sprawach przed wchłonięciem PPS¹⁶⁷, toteż wiele spraw przekazano WKKP PZPR¹⁶⁸.

Czas rozpatrywania spraw zależał od stopnia ich złożoności, liczby świadków, których należało przesłuchać, oraz od ilości materiału do przeanalizowania (chodzi tu zwłaszcza o dołączane do dokumentacji opinie na temat oskarżonego z komórki partyjnej, do której należał, z zakładu pracy, a niekiedy także od rodziny i znajomych)¹⁶⁹. Czas analizy wydłużał się także w związku z odsyłaniem zgłoszeń do niższych lub wyższych instancji partyjnych bądź do CKKP. Postępowano tak, gdy dochodzenie nie wymagało zaangażowania komisji lub gdy podjęcie decyzji przekraczało kompetencje WKKP, a także gdy w grę wchodziło odwołanie od orzeczonej kary kierowane do CKKP¹⁷⁰. Decydujący wpływ na tempo rozpatrywania spraw miała skuteczność pracy poszczególnych organów. Początkowo WKKP nie miała wytycznych, toteż orzeczenia nierzadko wydawano bez śledztwa, tylko na podstawie zgłoszenia. Do czasu rozpatrywania doliczano także czas przysługujący na odwołanie i ponowne rozpatrzenie. Kwestie te zaprezentowano w tabeli 5.

Tabela 5. Czas załatwiania pojedynczej sprawy w latach 1945–1948 (w dniach)

Przedział czasowy (w dniach)	Liczba spraw	Odsetek
1	50	3,71 proc.
2–7	139	10,32 proc.
8–14	160	11,88 proc.
15–31	292	21,68 proc.
32–60	300	22,27 proc.
61– 90	142	10,54 proc.
91–180	123	9,13 proc.
181–365	118	8,76 proc.
powyżej 365	23	1,71 proc.
Razem	1347	100 proc.

Źródło: APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*; *ibidem*, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*.

¹⁶⁶ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1948 r., k. 65.

¹⁶⁷ *Ibidem*, Sprawozdanie, 7 XII 1948 r., k. 75.

¹⁶⁸ Łącznie do PZPR przekazano 91 spraw (zob. APL, KW PPR, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*).

¹⁶⁹ APL, KW PPR, 449, Akta spraw członków Polskiej Partii Robotniczej (litera A), *passim*.

¹⁷⁰ AAN, KC PPR, 295/IV-1, Protokół posiedzenia CKKP w rozszerzonym składzie, 24 X 1946 r., k. 5–5a.

Niewielki odsetek spraw finalizowano w ciągu jednego dnia. Znajdowały się wśród nich powtórne zgłoszenia, które zwracano do WKKP, aby wydała ostateczną uchwałę. Zdecydowaną większość rozpatrywano w czasie do dwóch miesięcy od daty przyjęcia, gdyż konieczne było prowadzenie śledztwa. Postępowanie trwało dłużej niż dwa miesiące w przypadku spraw skomplikowanych, odkładanych, wysyłanych do innych instancji, a także mało istotnych, w których szybkie podjęcie decyzji nie było konieczne. Najwięcej czasu zajmowało uporanie się z zawiadomieniami odsyłanymi kilkakrotnie do organów różnych szczebli. Bardzo długi czas badania spraw oraz liczba zgłoszeń zaległych pokazują, że komisja nie w pełni wywiązywała się z obowiązków, na co jednak wpływały czynniki od niej niezależne.

Ważne były informacje o powiecie, w którym działali oskarżeni. W tym wypadku duże problemy sprawia niekompletność tych adnotacji wynikająca z niedbałości WKKP. Dodatkowo kontrolujący utożsamiali powiat lubelski z Lublinem, w statystykach zaznaczając stolicę województwa jako macierzystą organizację partyjną posądzanego. W rezultacie nastąpiło trudne do weryfikacji zwiększenie liczby domniemych wykroczeń w Lublinie – siedzibie KW. Liczbę spraw przyjmowanych w poszczególnych powiatach przedstawiono w tabeli 6.

Tabela 6. Liczba spraw z poszczególnych powiatów w latach 1945–1948

Powiat	Liczba spraw	Odsetek
Lublin miasto	485	35,77 proc.
krasnostawski	154	11,36 proc.
kraśnicki	65	4,79 proc.
włodawski	65	4,79 proc.
lubartowski	52	3,83 proc.
chełmski	44	3,24 proc.
zamojski	39	2,88 proc.
łukowski	37	2,73 proc.
hrubieszowski	34	2,51 proc.
puławski	32	2,36 proc.
białski	28	2,06 proc.
lubelski	22	1,62 proc.
radzyński	22	1,62 proc.
tomaszowski	22	1,62 proc.
biłgorajski	20	1,47 proc.
siedlecki	19	1,40 proc.

Powiat	Liczba spraw	Odsetek
spoza województwa lubelskiego	19	1,40 proc.
nieokreślony	197	14,53 proc.
Razem	1356	

Źródło: APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*; *ibidem*, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*.

Najwięcej spraw spływało z Lublina, co wynikało z okoliczności, że w tym mieście najłatwiej było uzyskać dostęp do świadków i materiału dowodowego oraz niezbędnych informacji. Powiaty, z których docierała największa liczba zgłoszeń, miały najgęstszą sieć komórek PPR, najszybciej i najsprawniej wykonywały wytyczne centrali, a kontakt z nimi był dobry, ale w związku z rosnącą liczbą członków partii istniało większe prawdopodobieństwo, że pojawiają się wrogowie¹⁷¹. Jeśli z danego terenu nie wpłynęło zawiadomienie, nie oznaczało to, iż wobec miejscowych działaczy nie ma zarzutów. Mogło to stanowić rezultat słabości struktur organizacyjnych partii i gorszej komunikacji¹⁷². Najsilniejsze wpływy WKKP miała w powiatach położonych najbliżej jej siedziby. To, że zdecydowana większość spraw spływała z Lublina, potwierdza zaangażowanie WKKP w działania organizacji miejskiej, a duża liczba zgłoszeń nieokreślonych nie świadczy dobrze o skuteczności pozyskiwania przez nią informacji o obwinionych.

Kierownictwo PPR było zainteresowane aktywizacją partyjną kobiet, ale nie zanotowano na tym polu większych sukcesów, więc stanowiły one zdecydowaną mniejszość w organizacji. Przy naborze kobiet nie sprawdzano kwestii moralno-ideologicznych. Zestawienie liczby mężczyzn i kobiet zawiera tabela 7.

Tabela 7. Struktura płci posądzonych członków partii w latach 1945–1948

Rok	Liczba członków			
	Mężczyźni	Odsetek	Kobiety	Odsetek
1945	66	5,36 proc.	12	9,60 proc.
1946	140	11,41 proc.	14	11,20 proc.
1947	480	39,10 proc.	40	32,00 proc.
1948	542	44,13 proc.	59	47,20 proc.
Razem	1227	100 proc.	125	100 proc.

Źródło: APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*; *ibidem*, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*.

¹⁷¹ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie, 7 XII 1948 r., k. 72.

¹⁷² *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za sierpień 1946 r., k. 24.

„Oczyszczać Partię z elementów wrogich i obcych...”

Liczba obwinionych mężczyzn blisko dziesięciokrotnie przewyższała liczbę kobiet. W ciągu czterech lat liczba posądzonych członkiń wzrosła nieznacznie, dużo mniej niż liczba kobiet w partii. Odsetek ukaranych wyniósł zaledwie 2,98 proc. Nie wynikało to z faktu, że przedstawicielki płci pięknej nie popełniały błędów, ale raczej było rezultatem słabych wpływów WKKP w środowisku kobiecym.

Po wprowadzeniu dyrektywy z czerwca 1947 r. dokładniej zapisywano personalia posądzonych¹⁷³, zaczęto notować wiek oskarżonego i jego staż partyjny. Wiek obwinianych zilustrowano w tabeli 8.

Tabela 8. Liczba oskarżonych według wieku w latach 1947–1948

Przedział wiekowy	Liczba członków	Odsetek
16–21 lat	45	7,85 proc.
22–25 lat	111	19,37 proc.
26–35 lat	184	32,12 proc.
36–45 lat	142	24,78 proc.
46–55 lat	73	12,74 proc.
56–65 lat	18	3,14 proc.
Razem	573	100 proc.

Źródło: APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*; *ibidem*, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*.

Fakt, że WKKP nie odnotowała roku urodzenia wszystkich posądzonych, uniemożliwia odtworzenie pełnej struktury wiekowej. Najwięcej było osób w wieku 22–35 lat, a więc stosunkowo młodych, następnie członków w średnim wieku, którzy jednak wraz z osobami starszymi stanowili mniejszość. Istotny wydaje się również odsetek działaczy, którzy nie przekroczyli 21 roku życia. Najmłodszy oskarżony miał 16 lat, a więc zgodnie ze statutem nie powinien był nawet zostać przyjęty do partii¹⁷⁴. Kategorią przydatniejszą do analiz jest staż partyjny posądzonych (tabela 9).

¹⁷³ *Ibidem*, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 IV – 25 V 1947 r., k. 53.

¹⁷⁴ Warunkiem wstąpienia do partii było ukończenie 18 roku życia (zob. *Statut Polskiej Partii Robotniczej...*, s. 11).

Tabela 9. Staż partyjny oskarżonych członków w latach 1947–1948

Staż w latach	Liczba oskarżonych	Odsetek
poniżej roku	121	21,76 proc.
rok	126	22,66 proc.
2 lata	108	19,42 proc.
3 lata	111	19,96 proc.
4 lata	66	11,88 proc.
5 lat	16	2,88 proc.
6 lat	8	1,44 proc.
Razem	556	100 proc.

Źródło: APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*; *ibidem*, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*.

Najczęściej WKKP analizowała przypadki działaczy, którzy należeli do PPR nie dłużej niż rok, zazwyczaj przyjętych w trakcie masowego naboru w latach 1946–1947¹⁷⁵. Część z nich wstąpiła do partii po opuszczeniu oddziałów polskiego podziemia antykomunistycznego, co komisja tłumaczyła chęcią ukrycia wydarzeń z przeszłości¹⁷⁶. Drugą grupą byli członkowie, którzy dołączyli do partii po zajęciu Lubelszczyzny przez Armię Czerwoną lub po zakończeniu działań wojennych, gdy komuniści uzyskali w Polsce silniejszą pozycję. Mogło zatem chodzić o chęć osiągnięcia korzyści wynikających z przynależności do PPR¹⁷⁷. Najmniej obwinionych członków należało do partii jeszcze w czasach okupacji. Z jednej strony mieli oni największe doświadczenie, ale z drugiej komisja nie wykluczała, że popełnili błędy. Ich przewinienia były cięższe, co mogło wynikać z poczucia władzy, możliwości decydowania oraz bezkarności, będącej skutkiem przynależności do konspiracyjnej PPR. W porównaniu z ogółem liczba oskarżonych należących do partii od czasu okupacji była niewielka, należy jednak uwzględnić ówczesną liczebność partii. Jeśli przyjąć, że w 1942 r. lubelska PPR liczyła ok. 200 osób, a w 1943 r. ok. 500¹⁷⁸, to ich odsetek wyniósł odpowiednio 4 proc. i 3,2 proc.¹⁷⁹ Działacze z dłuższym stażem w partii w konflikty z kierownictwem wchodził zatem częściej

¹⁷⁵ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Komitecie Wojewódzkim PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1947 r., k. 87.

¹⁷⁶ Pokazują to zwłaszcza dane dotyczące działaczy ujawnionych w trakcie amnestii.

¹⁷⁷ APL, KW PPR, 23, Protokół posiedzenia Sekretariatu KW PPR w Lublinie, 1 VIII 1948 r., k. 143–144, 147–158.

¹⁷⁸ R. Drabik, *Polska Partia Robotnicza, Gwardia Ludowa – Armia Ludowa na Lubelszczyźnie 1942–1944* [w:] *Polska Partia Robotnicza – Gwardia Ludowa/Armia Ludowa...*, s. 106–115.

¹⁷⁹ Dla porównania – w stosunku do ogółu członków w 1948 r. wartości wyniosły 0,02 proc. i 0,04 proc.

„Oczyszczać Partię z elementów wrogich i obcych...”

niż ci z krótszym¹⁸⁰. Zajmowali stosunkowo wysokie stanowiska partyjne i administracyjne¹⁸¹. Strukturę zawodową członków partii, wobec których komisja prowadziła dochodzenia, zaprezentowano w tabeli 10.

Tabela 10. Struktura zawodowa posądzonych w latach 1945–1948

Zawód / stanowisko / miejsce pracy*	Liczba posądzonych	Odsetek
Robotnicy	153	11,21 proc.
Etatowi działacze partyjni	124	9,08 proc.
Chłopi	116	8,50 proc.
Urzędnicy administracji publicznej	111	8,13 proc.
Funkcjonariusze MO	109	7,99 proc.
Kierownicy i dyrektorzy przedsiębiorstw	106	7,77 proc.
Samodzielni właściciele ziemscy	58	4,25 proc.
Funkcjonariusze UB	47	3,44 proc.
Działacze spółdzielczości	35	2,56 proc.
Służba więzienna i inne służby mundurowe	27	1,98 proc.
Bezrobotni	26	1,90 proc.
Pracownicy transportu	22	1,61 proc.
Pracownicy umysłowi	21	1,54 proc.
Przedstawiciele związków zawodowych i innych stowarzyszeń	20	1,47 proc.
Pracownicy instancji i instytucji partyjnych	19	1,39 proc.
Rzemieślnicy	13	0,95 proc.
Pracownicy Komisji Specjalnej	11	0,81 proc.
Pracownicy szkolnictwa i nauki	10	0,73 proc.

¹⁸⁰ Wśród członków należących do PPR od 1942 r. miało dojść m.in. do rozkładu moralnego, miały się zdarzać przypadki zmuszania do nierządu, dezercji z WP, pijaństwa i lekceważenia pracy, a także wszczynania konfliktów w partii, celowego łamania dyscypliny i nadużyć władzy. Tych, którzy należeli od 1943 r., oskarżano o łapownictwo, niewłaściwy stosunek do partii, pijaństwo, łamanie dyscypliny, działalność antypartyjną, pobicia oraz zabójstwo (zob. APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*).

¹⁸¹ Znajdowali się wśród nich sekretarze KP, wysocy funkcjonariusze MO i PUBP, instruktorzy KW, wójtowie, starostowie i delegaci Komisji Specjalnej (zob. APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*; *ibidem*, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*).

Zawód / stanowisko / miejsce pracy*	Liczba posądzonych	Odsetek
Pracownicy usług	8	0,59 proc.
Prywatni przedsiębiorcy	7	0,51 proc.
Wojskowi i żołnierze	5	0,37 proc.
Nieokreślone	317	23,22 proc.
Razem	1365	

* W dokumentach komisji występowała jedna z tych kategorii, często stosowano je zamiennie.

Źródło: APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*; *ibidem*, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*.

Najwięcej było robotników, co mogło wynikać z tego, że komisja największe wpływy miała właśnie w tym środowisku, liczniejsi w partii chłopi znaleźli się na trzecim miejscu. Nie odpowiadało to strukturze zawodowej członków partii w omawianym okresie¹⁸². Więcej od nich było etatowych pracowników aparatu partyjnego wszystkich szczebli, duży okazał się też udział urzędników administracji publicznej. Na tej podstawie można wnioskować, że dla WKKP oraz kierownictwa PPR duże znaczenie miał wysoki poziom uświadomienia politycznego w tych grupach. Komisji zależało, by stanowiska zajmowali działacze, wobec których nie ma zastrzeżeń¹⁸³. Na piątym miejscu znaleźli się milicjanci. Mniej było funkcjonariuszy UB, co mogło wynikać z ograniczonego wpływu WKKP na tę instytucję, oraz kierowników i dyrektorów fabryk i przedsiębiorstw (z oczywistych względów ich uczciwość i odpowiednia postawa ideologiczna nie powinny były budzić wątpliwości). Większy udział samodzielnych właścicieli ziemskich prawdopodobnie wynikał z trwającej walki z prywatnym sektorem rolniczym. W przypadku ponad 30 proc. oskarżonych WKKP nie określiła ich przynależności zawodowej.

Rozpatrzenie każdej sprawy kończyło się uchwałą, w której decydowano o losie posądzonych. Postanowienia WKKP zostały przedstawione w tabeli 11.

Tabela 11. Postanowienia wydane przez WKKP w Lublinie w latach 1945–1948

Postanowienie	Liczba posądzonych	Odsetek
Wykluczenie z partii	332	24,47 proc.
Umorzenie sprawy	330	24,32 proc.
Nagana	224	16,51 proc.

¹⁸² Pod koniec 1948 r. trzon PPR stanowili chłopi (40,1 proc.) i robotnicy (38,1 proc.). Odsetek rzemieślników wynosił 3,7 proc., a kupców 0,1 proc. (zob. E. Olszewski, *Polska Partia Robotnicza...*, s. 347–348).

¹⁸³ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 XII 1946 r. – 25 II 1947 r., k. 40.

Postanowienie	Liczba posądzonych	Odsetek
Upomnienie	124	9,14 proc.
Sprawa odesłana do innych instancji partyjnych	106	7,81 proc.
Sprawa odłożona/przepisana do KW PZPR	91	6,71 proc.
Rehabilitacja i przywrócenie partyjności	57	4,20 proc.
Zatwierdzenie postanowień innych instancji	30	2,21 proc.
Uniewinnienie od zarzutów	17	1,25 proc.
Odmowne odwołanie, nie przyjęto ponownie do partii	13	0,96 proc.
Ustna uwaga	12	0,88 proc.
Przeniesienie na inny teren/stanowisko	8	0,59 proc.
Sprawa uznana za nieaktualną	8	0,59 proc.
Zawieszenie w prawach członka partii	5	0,37 proc.
Razem	1357	

Źródło: APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*; *ibidem*, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*.

Najwięcej zgłoszeń zakończyło się wykluczeniem z partii. Prawie równie często postępowanie umarzano, co pokazuje, jak wiele spraw wszczynano bezpodstawnie. Nieco rzadziej udzielano nagan (komisja doceniała ich wpływ na kształtowanie postaw członków PPR) oraz upomnień, stosowanych wobec działaczy dopuszczających się lżejszych wykroczeń. Na dalszych miejscach na liście znalazły się odesłanie do innych instancji oraz odłożenie decyzji na później. Po przeanalizowaniu zgłoszeń przez instancje innych szczebli WKKP zatwierdzała ich postanowienia, choć znacznie częściej, po odesłaniu do rozpatrzenia przez inny organ, pozostawały one bez decyzji, co tłumaczono zbyt wolnym działaniem organów partyjnych¹⁸⁴. W kilkudziesięciu przypadkach po zgłoszeniu odwołania oraz dokładniejszym zbadaniu sprawy komisja zmieniała wcześniejsze postanowienie, rehabilitując posądzonego i przywracając jego członkostwo w partii. Co ciekawe, rzadziej podtrzymywano wcześniejsze wyroki, co mogło świadczyć o niedokładnym rozpatrywaniu spraw przez komisję¹⁸⁵. Pozostałe sankcje stosowano rzadko. 91 zaległych spraw przepisano do WKKP PZPR.

¹⁸⁴ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 1947 r., k. 65.

¹⁸⁵ Członkowie WKKP piętnowali wykluczanie bez przeprowadzania dochodzenia, tylko na podstawie zgłoszenia, choć sami postępowali podobnie (zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie, 7 XII 1948 r., k. 73).

Tabela 12. Podstawa regulaminowa wydanych przez WKKP postanowień w latach 1945–1948

Motyw	Liczba posądzonych	Odsetek
Brak dowodów winy / oskarżenie niezgodne z prawdą	233	19,32 proc.
Pijaństwo i awantury, bójk ¹⁸⁶	165	13,68 proc.
Naruszanie dyscypliny partyjnej ¹⁸⁷	108	8,96 proc.
Nadużycia materialne i finansowe w zakładach pracy ¹⁸⁸	96	7,96 proc.
Działalność antypartyjna / antypaństwowa / antyradziecka / / obcość ideologiczna lub klasowa ¹⁸⁹	90	7,46 proc.
Dezercja z WP/MO ¹⁹⁰	90	7,46 proc.
Sprawa realizowana przez inną instancję partyjną ¹⁹¹	86	7,13 proc.
Współpraca z „reakcją” ¹⁹²	42	3,48 proc.
Przewinienia z okresu okupacji niemieckiej ¹⁹³	38	3,15 proc.

¹⁸⁶ Pijaństwo miało być przyczyną braku dyscypliny, zaniedbywania pracy i rozkładu moralnego. W większości odnotowywanych przez komisję wypadków nadużywanie alkoholu wiązało się także z wszczynaniem awantur i bójek, również w trakcie imprez i zabaw, w których uczestniczyły osoby nienależące do partii, co miało ją dodatkowo kompromitować w oczach społeczeństwa.

¹⁸⁷ Komisja analizowała m.in. zgłoszenia o niszczeniu, fałszowaniu czy kradzieżach legitymacji, podrabianiu druków partyjnych, nagminnym nieuczęszczaniu na zebrania i niepłaceniu składek, niewykonywaniu pracy partyjnej, braku samokształcenia, prowadzeniu dyskusji na niewłaściwie politycznie tematy, ukrywaniu przed partią faktów z przeszłości, demoralizacji członków partii, krytykowaniu polityki PPR, zaniedbywaniu obowiązków służbowych czy nadinterpretowaniu poleceń przełożonych.

¹⁸⁸ WKKP przyjęła sprawy dotyczące m.in. przywłaszczeń pieniędzy w sklepach spółdzielczych, kradzieży surowców i gotowych produktów w zakładach produkcyjnych, połączonej ze sprzedażą przejętych dóbr, kreatywnej księgowości, machinacji finansowych (nawet na sumę 200 tys. zł) czy nielegalnej produkcji samogonu za pomocą aparatury zbudowanej z materiałów pochodzących z kradzieży.

¹⁸⁹ Należy tutaj wymienić głoszenie nieprzychylnych wobec partii haseł w czasie kursu partyjnego, krytykowanie w obecności innych członków PPR polityki Związku Radzieckiego lub władz Polski Ludowej, sympatyzowanie z państwami anglosaskimi, celowe lub nieumyślne utrudnianie pracy koła partyjnego, reprezentowanie poglądów niezgodnych z ideologią PPR, w tym popieranie Kościoła Katolickiego, czy podsycanie sporów między członkami partii.

¹⁹⁰ W większości dotyczyło to przypadków ujawnionych w trakcie amnestii 1947 r., które zazwyczaj wiązały się z tzw. złośliwym niestawieniem się na wezwanie partii – unikaniem udziału w przesłuchaniu przez komisję.

¹⁹¹ WKKP odsyłała sprawy do rozpatrzenia przez egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego, komitetów powiatowych i miejskich, a także do CKKP oraz innych komisji wojewódzkich.

¹⁹² Wachlarz przewinień był szeroki, od udzielania schronienia lub pomocy aprowizacyjnej, przez utrzymywanie relacji towarzyskich z organizacjami, po przynależność do oddziału zbrojnego albo nawet dowodzenie nim czy kierowaniem jego obwodem.

¹⁹³ WKKP badała m.in. sprawy utrzymywania bliskich relacji z Niemcami, przynależności do granatowej policji, pełnienia funkcji w administracji niemieckiej, podpisania volkslisty, współpracy z nacjonalistami ukraińskimi, przynależności do SS „Galizien”, pracy w obozie koncentracyjnym, donoszenia do gestapo czy pracy na rzecz Organizacji Todta.

Motyw	Liczba posądzonych	Odsetek
Sprawy dotyczące osób niebędących członkami partii ¹⁹⁴	35	2,90 proc.
Kradzieże i napady ¹⁹⁵	31	2,57 proc.
Nielegalne posiadanie broni ¹⁹⁶	22	1,82 proc.
Brak czujności partyjnej ¹⁹⁷	21	1,74 proc.
Złe traktowanie przełożonego ¹⁹⁸	19	1,58 proc.
Fałszywe oskarżenia składane na innych członków partii ¹⁹⁹	17	1,41 proc.
Korupcja ²⁰⁰	17	1,41 proc.
Niemoralne zachowanie się ²⁰¹	15	1,24 proc.
Nadużywanie stanowiska służbowego ²⁰²	13	1,08 proc.
Przynależność do bandy rabunkowej ²⁰³	12	1,00 proc.
Wykroczenia i przestępstwa z bronią w ręku ²⁰⁴	10	0,83 proc.

¹⁹⁴ Wszczynano je z powodu niedokładności w prowadzonej ewidencji partyjnej bądź jej całkowitego braku.

¹⁹⁵ Członkowie PPR mieli dopuszczać się kradzieży produktów pierwszej potrzeby (węgla, produktów żywnościowych, medykamentów), paczek z UNRRA, zwierząt hodowlanych, pieniędzy czy pojazdów mechanicznych. Niektóre z tych czynów miały charakter bandycki.

¹⁹⁶ Sprawy te dotyczyły także działaczy, którzy na własną rękę zdobyli broń, aby wykorzystać ją do obrony na tzw. obszarze zagrożonym, lecz nie zgłosili tego faktu organom partii.

¹⁹⁷ Komisja badała sprawy dotyczące zdrady tajemnic partyjnych, głoszenia plotek, niereagowania na nadużycia ze strony innych działaczy, zbyt pobłażliwego stosunku i niewyciągania konsekwencji wobec członków PPR, którym udowodniono przewinienia, oraz ukrywania przed partią wiedzy na temat przeszłości innych aktywistów.

¹⁹⁸ Chodziło o ubliżanie przełożonym przez podwładnych w czasie pełnienia obowiązków, o negowanie i niewykonywanie poleceń służbowych czy kłótnie z pracodawcami.

¹⁹⁹ Doniesienia miały najczęściej charakter anonimowy, WKKP analizowała m.in. oskarżenia o kradzież produktów żywnościowych i towarów pierwszej potrzeby, wygłaszanie nieprawdziwych informacji na temat przedstawicieli partii przez osoby nienależące do PPR lub oczernianie na zebraniach partyjnych.

²⁰⁰ Zgłoszenia odnosiły się zarówno do pobierających, jak i wręczających łapówki, w formie pieniężnej, dóbr materialnych lub usług.

²⁰¹ Sprawy dotyczyły rozkładu moralnego, zdrad małżeńskich, prostytucji i molestowania seksualnego podwładnych.

²⁰² Komisja badała m.in. sprawę funkcjonariusza MO, który przywłaszczył sobie zarekwirowane aresztowanemu dobra, dowódcy ORMÓ, który prowadził nielegalne rekwizycje, działacza, który bezprawnie eksmitował rodzinę z mieszkania, oraz członków PPR, którzy wystawiali zaświadczenia niezgodne z rzeczywistością.

²⁰³ Posądzeni członkowie mieli w sposób zorganizowany uczestniczyć w rabowaniu ludności, często pod pretekstem rekwizycji na rzecz PPR, oraz brać udział w wyjazdach na tzw. Ziemię Odzyskaną w celach szabrowniczych.

²⁰⁴ Sprawy te dotyczyły nieuzasadnionego użycia broni, grożenia nią, postrzelenia uciekiniera przez funkcjonariusza MO na oczach ludności czy strzelania na wiat 1 maja.

Motyw	Liczba posądzonych	Odsetek
Pobicia ²⁰⁵	10	0,83 proc.
Spekulacja ²⁰⁶	10	0,83 proc.
Zabójstwa ²⁰⁷	10	0,83 proc.
Przewinienia sprzed wojny ²⁰⁸	7	0,58 proc.
Złe traktowanie podwładnych ²⁰⁹	6	0,50 proc.
Antysemityzm ²¹⁰	3	0,25 proc.
Razem	1206	

Źródło: APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945–1947, *passim*; *ibidem*, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*.

Najczęściej komisja nie stwierdzała winy posądzonego lub nie znajdowała dowodów przestępstwa, co może potwierdzać tezę o bezzasadności wszczynania części postępowań. W większości wypadków jeśli brakowało dowodów winy, sprawy umarzano. Często stwierdzano pijaństwo, które dotyczyło działaczy wszystkich szczebli. Alkoholizm był wówczas nie tylko problemem w partii, lecz także w całym społeczeństwie²¹¹. WKKP nierzadko uznawała, że doszło do naruszenia dyscypliny partyjnej (nie wynikało to jednak z celowego działania²¹²) oraz do nadużyć materialnych w zakładach pracy (co mogło wynikać z powojennej sytuacji ekonomicznej lub chęci nieuczciwego bogacenia się). Bardziej sporadycznie stwierdzano działalność antypartyjną lub „obcość ideologiczną” (niekiedy były to działania celowe, ale zdarzały się też przypadki nadinterpretacji).

Na liście znalazły się też dezercje z formacji zbrojnych i porządkowych oraz nielegalne posiadanie broni (przewinienia charakterystyczne dla amnestionowanych),

²⁰⁵ Pobicci mieli zostać m.in. żona oskarżonego, przypadkowy członek partii, aresztowany przez funkcjonariusza MO, oraz pracownik, który dopominał się zapłaty za wykonaną pracę.

²⁰⁶ Komisja badała zgłoszenia o nielegalnym handlu alkoholem i bimbrem, także w budynku komitetu powiatowego, sprzedaży kradzionego bydła, koni, broni palnej.

²⁰⁷ Dwie sprawy dotyczyły zabójstwa członka PPR.

²⁰⁸ Członkowie byli przez WKKP sądzeni za udział w policyjnych prowokacjach przeciwko KPP, przynależność do przedwojennej organizacji uznawanej przez partię za faszystowską, przestępstwa kryminalne, służbę w Policji Państwowej oraz łamanie strajku robotniczego.

²⁰⁹ W tym kontekście rozpatrywano m.in. sprawy pobicia funkcjonariuszy UB i zmuszania ich do czyszczenia służbowego obuwia przez kierownika PUBP oraz fizycznego znęcania się nad pracownikami fabryki przez jej dyrektora.

²¹⁰ Członkowie mieli obrzucać wyzwiskami ludność żydowską, grozić wydaniem Niemcom i kradzieżą mienia.

²¹¹ Marcin Zaremba łączy alkoholizm z traumą wojenną i poszukiwaniem strategii radzenia sobie z silnymi emocjami. Powszechne spożywanie alkoholu stało się wówczas elementem dnia codziennego (zob. M. Zaremba, *Wielka trwoga. Polska 1944–1947*, Kraków 2012, s. 93–105, 114–118).

²¹² Wynikały one z braku znajomości statutu, co z kolei WKKP tłumaczyła zaniedbaniami ze strony struktur partii (zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 I – 25 II 1948 r., k. 7).

a nieco dalej zjawiska groźniejsze z punktu widzenia komisji: współpraca z niepodległościowym podziemiem zbrojnym²¹³, bandami rabunkowymi, przewinienia z okresu okupacji i sprzed wojny. Wiele osób nawet nie należało do PPR (ponad trzydzieści umorzonych spraw dotyczyło osób niebędących jej członkami), co mogło się wiązać z niedokładnością prowadzonej ewidencji²¹⁴. Zdarzały się też przypadki braku czujności partyjnej, niemoralnego zachowywania się czy wrogich stosunków między podwładnymi a przełożonymi. Nie były one częste, ale pokazują, że w partii, która sama siebie określała jako jedyne stronnictwo „godne reprezentowania polskich robotników, chłopów i inteligentów”, zdarzały się tego typu problemy.

Na podstawie zestawionych danych dotyczących przewinień i kar można odtworzyć, jak WKKP karała poszczególne przestępstwa, co ilustruje tabela 13.

Za działalność antypartyjną lub obcość ideologiczną WKKP zazwyczaj orzekała wykluczenie, a blisko dwukrotnie rzadziej, w sprawach o mniejszym znaczeniu, naganę. Surowiej karano złe traktowanie przełożonego niż podwładnego. Jeśli chodzi o pijaństwo, które było najczęstszym przewinieniem, w przypadkach uznawanych za najbardziej szkodliwe dla wizerunku partii stosowano wydalenie, ale najczęściej kończyły się na naganie. Brak czujności partyjnej zwykle karano naganą, rzadziej wykluczeniem czy upomnieniem, podobnie jak w przypadku fałszywych oskarżeń. Za wykroczenia z bronią w rękę udzielano nagany. Jeśli chodzi o dezertersów z formacji mundurowych, to liczba spraw umorzonych i zakończonych wykluczeniem była prawie taka sama, ale rzadziej stosowano nagany.

Przewinienia gospodarcze, w tym nadużycia w zakładach pracy, korupcję i spekulację, karano raczej usunięciem niż naganą. Podobnie postępowała komisja przy kradzieżach i napadach. Zabójstwa automatycznie skutkowały wykluczeniem, a pobicia naganą (tylko w jednym wypadku WKKP skorzystała z prawa do usunięcia). Nadużywanie wpływów z tytułu zajmowanego stanowiska niemal równie często karano naganą i wykluczeniem. Za trzy kategorie czynów, których najbardziej obawiała się komisja kontroli – przewinienia z okresu okupacji, sprzed wojny oraz niemoralne zachowania – orzekano wykluczenie, rzadziej naganę. W większości wypadków naruszania dyscypliny partyjnej komisja stosowała naganę bądź umarzała postępowanie, trzykrotnie mniej spraw kończyło się usunięciem. WKKP była surowa wobec oskarżonych o przynależność do band rabunkowych lub współpracę z podziemiem antykomunistycznym, w większości przypadków po udowodnieniu winy usuwała ich z partii.

Warto zadać sobie pytanie o wiarygodność zachowanego materiału oraz o to, czy członków PPR karano za realne winy. Blisko 25 proc. zgłoszeń komisja uznała za nieuzasadnione, nie znajdując dowodów winy oskarżonych. Jest to wyjątkowo duży odsetek. Poza tym 57 spraw, stanowiących 4,2 proc. ogółu wykluczeń, zakończyło się rehabilitacją na wniosek CKKP i ponownym przyjęciem do partii osoby usuniętej przez WKKP. Dodatkowo komisja centralna wydała uchwały zmieniające postanowienia WKKP w siedemnastu przypadkach, gdy orzeczono karę łagodniejszą niż wykluczenie. Można

²¹³ Nie precyzowano, o którą organizację zbrojną chodzi, wszystkich przypisując do AK, NSZ lub „band”.

²¹⁴ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za marzec 1946 r., k. 11.

Tabela 13. Zależność między potwierdzonym przewinieniem i wydanyim postanowieniem w latach 1945–1948

Kategoria przewinień	Rodzaj kar	Sprawa odesłana do innej instancji	Nagana	Odmowne odwołanie	Uniewinnienie	Sprawa przepisana do KW PZPR	Rehabilitacja i przywrócenie partyjności	Zawieszenie w prawach członka	Sprawa umorzona	Upomnienie	Ustna uwaga	Sprawa nieaktualna	Wykluczenie z partii	Zatwierdzenie postanowień innych instancji	Przeniesienie na inny teren/stanowisko	Razem
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Działalność antypartyjna / obcość ideologiczna lub klasowa		3	24	1	-	-	4	1	3	8	-	-	42	4	-	90
Antysemityzm		-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	3
Złe traktowanie podwładnych		-	1	-	-	-	1	-	-	4	-	-	-	-	-	6
Pijaństwo i awantury		2	60	1	-	-	3	1	4	34	4	-	51	5	-	165
Brak czujności partyjnej		-	10	-	-	-	-	-	1	4	1	-	5	-	-	21
Falszywe oskarżenia przeciw członkom partii		-	6	-	2	-	1	-	3	3	-	-	2	-	-	17
Wykroczenia i przestępstwa z bronią w ręku		-	6	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	1	10
Nadużycia materialne w zakładach pracy		1	31	-	2	-	1	-	3	10	2	1	43	2	-	96
Kradzieże i napady		-	4	-	-	-	1	-	1	1	-	-	17	5	2	31

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Przewinięcia z okresu okupacji	2	1	6	1	1	3	-	2	1	-	-	18	2	1	38
Niemoralne zachowanie się	-	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	11	1	-	15
Korupcja	-	3	-	-	-	-	-	-	2	-	-	12	-	-	17
Naruszanie dyscypliny partyjnej	-	35	1	-	-	10	2	4	37	2	-	13	1	3	108
Dezercja z WP/MO	-	14	-	-	-	-	-	39	1	-	-	36	-	-	90
Złe traktowanie przełożonego	-	7	-	-	1	-	-	-	9	-	-	1	1	-	19
Przynależność do bandy rabunkowej	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	-	-	12
Pobicia	-	7	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	-	10
Współpraca z „reakcją”	1	1	-	2	-	1	-	6	2	-	-	28	-	1	42
Nadużywanie stanowiska służbowego	-	5	-	-	-	-	-	-	1	1	-	4	2	-	13
Spekulacja	1	2	-	-	-	1	-	-	1	-	-	4	1	-	10
Przewinięcia sprzed wojny	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	1	-	7
Zabójstwa	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	10
Nielegalne posiadanie broni	-	3	-	-	-	-	-	10	-	-	-	9	1	-	23
Razem	13	221	9	8	2	27	4	76	123	10	1	324	27	8	853

„-” - brak wystąpienia konkretnego orzeczenia w danej kategorii.

Źródło: APL, KW PPR, 446, Sprawy załatwione, 1945-1947, *passim*; ibidem, 447, Sprawy załatwione, 1948 r., *passim*.

zatem uznać, że ponad 5 proc. wyroków lubelskiej komisji było niesłusznym, nie było dowodów winy, co potwierdziła sama komisja wojewódzka. Liczba ta nie wydaje się duża, ale pozostaje faktem, że niekiedy orzeczenia WKKP nie bazowały na stanie faktycznym. W dwóch pierwszych miesiącach działalności WKKP PZPR, kiedy analizowano odwołania z czasów funkcjonowania w ramach PPR, komisja ponownie przyjęła do partii 51 wcześniej wykluczonych przez siebie członków²¹⁵.

Obraz członków PPR według WKKP a postulowane cechy wzorcowego pepeerowca

Warto się zastanowić, w jakim stopniu rzeczywisty obraz członków PPR różnił się od wizerunku propagowanego przez komunistów. W tym celu należy przyjrzeć się koncepcji modelowego pepeerowca, bazującej na komunistycznej idei „nowego człowieka”, który miał być wolny od wad typowych dla poprzedniego porządku społeczno-politycznego, a jego wychowanie miało być efektem zmian w powojennej Polsce²¹⁶. Wzorce czerpano ze Związku Radzieckiego²¹⁷. Te kwestie nie są tematem niniejszych rozważań, zresztą kompetencje WKKP dotyczyły tylko członków PPR. Warto się jednak zastanowić, czy oskarżani działacze pasowali do promowanego modelu.

Jego pierwszą cechą było pochodzenie społeczne. Ideał nowego człowieka najłatwiej mieli osiągać robotnicy, rzekomo dysponujący genetyczną świadomością klasową. Osoby pochodzenia chłopskiego nie były tak ideologicznie czyste, miała to być klasa podporządkowana proletariatu. Najmniejsze szanse miała inteligencja. Głoszono, że jej przedwojenni przedstawiciele w ogóle nie mają możliwości, aby zbliżyć się do ideału²¹⁸. Ze względu na brak zainteresowania WKKP pochodzeniem społecznym oskarżonych w omawianym okresie nie jest możliwe pełne określenie tej zmiennej. Na podstawie zawodu posądzonych można jednak poczynić pewne ustalenia. Większość działaczy

²¹⁵ APL, KW PZPR, 511, Księga spraw zakończonych, Sprawy zakończone 1949 r., k. 1–23.

²¹⁶ Do końca 1945 r. PPR nie miała planów stworzenia człowieka na nowo. W przekazach pojawiał się jednak model członka PPR. Działacz miał charakteryzować się m.in. „łącznością z masami, kontaktem ze środowiskiem pracy, troską o zdobywanie autorytetu i zaufania dla partii”. Konieczne było „wychowanie w duchu dyscypliny partyjnej, zaufania, popierania samodzielności i inicjatywy w ramach linii partii”. Wymagano karność i dyscypliny. W latach 1944–1945 propagowano katalog cech afirmowanych w życiu partyjnym, nawoływano do „nienawiści wobec wroga, miłości do ojczyzny, szacunku dla sojuszników i odbudowy zniszczeń wojennych”. Wraz z legitymizacją władzy w 1947 r. komuniści zaczęli tworzyć „nowego” człowieka – nazywali tak każdego, kto budował socjalizm. Twierdzili, że ten archetyp występuje już masowo. Jednocześnie zdawali sobie sprawę z faktu, iż należało wprowadzić w życie reformę edukacji, laicyzować społeczeństwo i propagować współzawodnictwo (zob. M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym...*, s. 9, 155–201).

²¹⁷ Celem było stworzenie jednostki podporządkowanej władzy, „homo sovieticus” (zob. M. Heller, *Maszyna i śrubki...*, s. 7–11).

²¹⁸ Robotnicy rzekomo mieli największe możliwości rozwoju, byli najbardziej uświadomieni politycznie, dzięki czemu dobrze służyli partii. Podkreślano, że to władza komunistyczna jako pierwsza dowartościowała chłopów i uczyniła ich obywatelami. Problemem w ich wypadku miał być podział – na chłopów pracujących, których popierano, i tych posiadających własną ziemię, zwalczanych. Istnienie inteligencji było dla marksistów problemem, gdyż burzyło dychotomiczną wizję świata. Teoretycy ją tolerowali, ale postulowali jej zastąpienie grupą wykształconą spośród robotników i chłopów (zob. M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym...*, s. 319–324).

miała pochodzenie chłopskie, co mogło wynikać z ich liczebnej przewagi w lubelskiej PPR. Na drugim miejscu znaleźli się robotnicy, a dalej osoby, które można wiązać z inteligencją. Nie należy zakładać, że model nie przystawał do rzeczywistości. Możliwe, choć mało prawdopodobne jest to, że duża liczba chłopów dowodziła ich niższości ideologicznej. Przedstawiciele proletariatu wśród oskarżonych było mniej, co potwierdzałoby prawidłowość wzorca. Mały udział inteligentów mógłby świadczyć o tym, że ich szanse na zbliżenie się do ideału są najmniejsze. Jest to wyłącznie hipoteza, nie ma dowodów na posługiwanie się tym kluczem przez lubelską komisję.

Kolejną wartością stanowił tzw. komunistyczny patriotyzm, kładziono nacisk na liczbę zbudowanych fabryk, mostów, domów i szczęście ludu. Obywatel musiał cechować się lojalnością i ponad wszystko przedkładać interes państwa²¹⁹. Za wady uważano obojętność i lenistwo, inicjatywy należało realizować z rewolucyjną pasją. Za konieczny uważano ciągły rozwój jednostki, a także czujność i ochronę tajemnic oraz nieufność wobec wszystkiego, co obce. Walkę z wrogiem miały ułatwiać nienawiść do niego oraz polityka donosów²²⁰. Najwyższą wartość stanowił sojusz ze Związkiem Radzieckim, wiążący się z wrogością wobec Zachodu²²¹. Oskarżani w większości wypadków nie spełniali tych warunków. Za najcięższe wykroczenia uznawano działalność przeciwko partii i państwu oraz sprzeciw wobec ideologicznej wizji komunistów. Wzorowy działacz był zdyscyplinowany, czujny, strzegł tajemnic i sumiennie wypełniał obowiązki. Powinien unikać powiązań ze zbrojnym podziemiem niepodległościowym i bandami rabunkowymi oraz nie splamić się przestępstwami przed wojną i w trakcie okupacji ani dezercją z formacji zbrojnych. Wbrew propagowanej wdzięczności dla Związku Radzieckiego i nienawiści wobec Zachodu część działaczy miała w tej kwestii inne zdanie.

W zgłoszeniach trudniej uchwycić taką kategorię jak moralność. Postulat jej odbudowania wynikał z trudnych doświadczeń okupacji. Propagandyści nie chcieli powrotu do norm przedwojennych, lecz moralności klasowej, odpowiadającej etyce komunistycznej²²². Zgodnie z nową koncepcją moralnie postępował każdy, kto brał czynny udział w budowie socjalizmu²²³. WKKP na badanie moralności członków poświęcała niewiele czasu, co mogło wynikać z niedostatecznej znajomości poszczególnych działaczy. Zachowania niemoralne zgłaszano raczej rzadko. Komisja nie stosowała moralności socjalistycznej, pozostając raczej przy tradycyjnych wzorcach obyczajowych.

Istotną wartością była praca²²⁴, zwłaszcza fizyczna (komuniści nadawali jej szczególną rangę, aby zmarginalizować rolę wysiłku umysłowego). Aktywność miała czynić człowieka lepszym, bardziej świadomym, wiązała się z wyrobieniem ideologicznym. Podkreślano znaczenie wydajności, którą należało podnosić, aby osiągnąć poziom

²¹⁹ Patriotyzm oznaczał poparcie dla PPR i jej inicjatyw (zob. *ibidem*, s. 339–340).

²²⁰ Czujność i podejrzliwość miały stać się powszechne, spełniać funkcję wychowawczą (zob. M. Heller, *Maszyna i śrubki...*, s. 59–60, 163–164).

²²¹ Był to element dychotomicznego podziału świata na swoich – dobrych, i obcych – złych (zob. M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym...*, s. 341–352, 370–387).

²²² Moralne miało być wszystko to, co służyło rewolucji, niemoralne zaś to, co „rozbijało szeregi proletariatu” (zob. M. Heller, *Maszyna i śrubki...*, 160–161).

²²³ M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym...*, s. 389–404.

²²⁴ Stosunek do niej miał być jednym z mierników wartości człowieka (zob. M. Heller, *Maszyna i śrubki...*, s. 105–113).

przodowników. Akcentowano szacunek dla pracy oraz dla przełożonych, podwładnych i własności państwowej. Kradzież mienia społecznego, podobnie jak korupcja, urastały do rangi przestępstw przeciwko państwu²²⁵. Obraz stosunku działaczy do pracy, który wyłania się z dokumentacji komisji, nie pokrywa się z postulatami głoszonymi przez partyjnych propagandystów. Przewinieniem groźniejszym od lekceważenia obowiązków był brak szacunku dla przełożonych i podwładnych. Partyjny przełożony lekceważący bezpartyjnych pracowników miał, zdaniem komisji, wzbudzać niechęć do partii. Należący do PPR pracownik, który nie szanował bezpartyjnego kierownika, mógł tworzyć negatywny wizerunek działacza. Nie wiadomo, czy WKKP w sprawach o nadużycia materialne i spekulację szukała ich genezy w krytykowanym dwudziestolecu międzywojennym, raczej utożsamiała je z działaniem na szkodę państwa. Surowość kar wiązała się z wagą przewinień, nie jest pewne, czy cechy „nowego człowieka” miały jakiś wpływ.

Ostatnią godną wskazania wartością wzorcowego pepeerowca była jego obyczajowość. Nie różniła się ona od *savoir-vivre'u*, choć nie mówiono tego wprost. Komuniści te zasady uprościli i zideologizowali. Kultura osobista łączyła się z godnością osobistą, a także dbałością o życie rodzinne²²⁶. Duże znaczenie miał styl życia – niekonsumpcyjny, wręcz ascetyczny²²⁷. Alkoholizm traktowano jako zwyrodnienie typowe dla Zachodu. Propaganda negowała skalę problemu, nadużywanie alkoholu miało być zjawiskiem obcym i odrzucającym²²⁸. Liczba spraw o pijaństwo pokazuje, że wstrzeźliwość aktywistów stanowiła odległą perspektywę, trudno było ją krzewić w środowiskach, w których picie alkoholu uznawano za normę. Wiele czynów o charakterze kryminalnym było popełnianych przez osoby nietrzeźwe. Wzorcowi przedstawiciele społeczeństwa wolny czas powinni byli spędzać w sposób umożliwiający samodoskonalenie i podnoszenie umiejętności, motywacja do działania miała zastępować propagowane przez ideologie państw zachodnich stan upojenia i rozpustę. Nie wszyscy członkowie PPR potrafili spełnić te oczekiwania. Odnotowane przez WKKP oddawanie strzałów do gości weselnych nie było raczej przejawem chęci doskonalenia technik strzeleckich przez oficera MO. Rzadziej zdarzało się, że oskarżonych karano za prowadzenie życia na zbyt wysokiej stopie, co uważano za bliskie ideałom wyższych warstw społecznych w II Rzeczypospolitej.

* * *

Utworzona w czerwcu 1945 r. przy KW PPR w Lublinie Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej miała umożliwiać kontrolę wykonywania uchwał KC przez niższe instancje oraz karanie działaczy, którzy dopuścili się czynów uznawanych za niegodne. Staż

²²⁵ Za przyczynę takich występów uznano pozostałości systemu kapitalistycznego, co objawiało się „zachłannością, spekulacją, łapownictwem i niewłaściwym stosunkiem do własności społecznej” (zob. M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym...*, s. 404–426).

²²⁶ W ZSRR rodzina miała podlegać ochronie jako komórka spełniająca pozytywne funkcje społeczne, swoboda obyczajów stała się przestępstwem przeciwko państwu (zob. M. Heller, *Maszyna i śrubki...*, s. 165–168).

²²⁷ Dużą wagę komuniści przykładali do higieny osobistej i czystości otoczenia, z drugiej strony jednak piętnowali zbytnią dbałość o estetykę (zob. M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym...*, s. 514–527).

²²⁸ *Ibidem*.

partyjny wszystkich jej pracowników sięgał dwudziestolecia międzywojennego, byli członkami KPP, KPZU lub GL/AL, mieli więc duże doświadczenie. Członkowie nieetatowi rekrutowali się spośród osób, które wstąpiły do PPR po 1944 r., nie odgrywali oni jednak większej roli.

Komisja wojewódzka najdokładniej zbadała organy KW, do których miała najłatwiejszy dostęp, a współpraca z nimi układała się najlepiej. Gorzej wyglądała sytuacja komitetów powiatowych oraz instancji niższych szczebli, sprawdzanych w czasie wyjazdów inspekcyjnych. WKKP wspierała organizacje partyjne w zakładach pracy, inspirując politykę kadrową, organizując szkolenia i sugerując usprawnienia. Trudności wynikały z niedostatecznego poziomu organizacji tych struktur, co komisja wielokrotnie piętnowała. Nadzorowała także funkcjonowanie komórek partyjnych w Milicji Obywatelskiej, Urzędzie Bezpieczeństwa, administracji państwowej, związkach młodzieżowych czy Samopomocy Chłopskiej. Kontrole w dwóch pierwszych instytucjach były ograniczone, gdyż działały tam odrębne organy kontrolne. Łatwiej można było ingerować w pracę ruchu spółdzielczego czy administracji. Istotną rolę komisja odegrała w czasie amnestii 1947 r., w której wyniku ujawniło się wielu członków partii. Swoje kompetencje WKKP realizowała także w okresie, gdy wykluczano członków z PPR i PPS przed wchłonięciem partii socjalistycznej. Usuwała wówczas działaczy, wobec których istniały wątpliwości, także tych zajmujących wysokie stanowiska.

Analizowane materiały okazały się niewystarczające, by stwierdzić, czy WKKP uczestniczyła w walkach frakcyjnych w lubelskiej PPR oraz czy służyła jako narzędzie, aby rozprawić się z niewygodnymi działaczami. WKKP brała czynny udział w oczyszczaniu partii. Nie prowadziła jednak tej akcji pod własnym szyldem – organizacja wojewódzka tworzyła wrażenie, że jest to proces oddolny. Ze względu na brak szczegółowych relacji trudno dziś określić poglądy przedstawicieli władz partyjnych województwa na rolę komisji, ale stosunek do niej był pozytywny, a jej działalność uznawano za istotną. WKKP miała ograniczone kompetencje, nie mogła się bezpośrednio angażować w prowadzenie spraw przeciwko funkcjonariuszom partyjnym szczebla wojewódzkiego, o wszelkich problemach musiała informować CKKP. Komisja miała jednak duży wpływ na podejmowanie decyzji personalnych w organizacjach niższego szczebla oraz w kołach. W grudniu 1947 r. członek Biura Politycznego KC Roman Zambrowski stwierdził, że mimo trudności działalność komisji kontrolnych była sukcesem, pozwoliła karać niesubordynowanych członków PPR i kontrolować funkcjonowanie organizacji partyjnych²²⁹.

WKKP zajmowała się głównie karaniem członków PPR za przewinienia. Najwięcej spraw spływało z Lublina, co pokazuje, że komisja największe wpływy uzyskała w najbliższych okolicach swej siedziby. Większość oskarżonych miała 22–35 lat i legitymowała się krótkim stażem partyjnym, co kontrolujący tłumaczyli syndromem „młodego, niewyrobionego aktywisty”. Działacze należący do partii od czasów okupacji stanowili największy odsetek oskarżonych o ciężkie przewinienia. Większość posą-

²²⁹ Niedostateczna okazywała się skuteczność komisji, jeśli chodzi o zapobieganie przewinieniom (zob. AAN, KC PPR, 295/IV-2, Protokół narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej, 16 XII 1947 r., k. 21).

dzonych utrzymywała się z pracy fizycznej, ale wielu zajmowało stanowiska partyjne i administracyjne, a także kierownicze w zakładach pracy.

Kary wymierzano surowe, ale nie zawsze zachowywano konsekwencję. Niemal tyle samo spraw zakończyło się wykluczeniem i umorzeniem, co pokazuje, jak wiele zgłoszeń było bezpodstawnych. Stosunkowo rzadko dochodziło do anulowania kary, ale komisja nie była organem nieomylnym, zdarzało się, że zasądzała najwyższy wymiar kary partyjnej, nie dysponując wystarczającymi dowodami. Najcięższe przewinienia (działalność antypartyjna i niezgodność z linią ideologiczną partii, nadużycia, niemoralne zachowanie, współpraca z podziemiem niepodległościowym i zabójstwa) karano wykluczeniem. Za alkoholizm, który był zgłaszany najczęściej, udzielano nagany, a tylko w wyjątkowych wypadkach usuwano z partii. Za naruszanie dyscypliny i brak czujności partyjnej zazwyczaj karano naganą. W przypadku mniejszych wykroczeń komisja starała się raczej wychowywać, niż wyciągać surowe konsekwencje. Lubelska WKKP raczej nie propagowała modelu wzorcowego pepeerowca. Jeśli chodzi o wydawanie orzeczeń, nie była zbyt energiczna, wiele komisji w kraju wykazywało się większą aktywnością w tym względzie. Problem stanowiły rosnące zaległości, braki kadrowe, przeciążenie obowiązkami innymi niż kontrolne, a także sezony urlopowe i niesprzyjające warunki atmosferyczne i komunikacyjne. Ponadto CKKP niewystarczająco informowała kontrolujących o ich obowiązkach.

Spośród członków WKKP tylko dwoje osiągnęło wysokie szczeble hierarchii partyjnej. Olga Żebruń awansowała na członka CKKP, a także sprawowała mandat posła na Sejm PRL. Z kolei Franciszek Piątkowski, pierwszy przewodniczący lubelskiej komisji, który tę funkcję pełnił niewiele ponad miesiąc, później został szefem WUBP w Lublinie, a następnie zajmował ważne stanowiska w MBP i MSW. Pozostali działacze awansowali najwyżej w Komitecie Wojewódzkim lub w administracji terenowej. Komisja nie była odskocznią do dalszej kariery, a sukcesy Żebruń i Piątkowskiego należy tłumaczyć ich doświadczeniami, wykształceniem i zasługami dla partii. W okresie, gdy lubelskiej komisji przewodniczyła Żebruń, WKKP działała najsprawniej, co może świadczyć o właściwym wykorzystaniu potencjału działaczki i jej doświadczeń zdobytych w strukturach komunistycznych w okresie największych czystek wewnątrzpartyjnych lat 1947–1950. Franciszek Piątkowski natomiast stosunkowo szybko został przeniesiony na wyższe stanowisko. Działacze rekrutowani do etatowej pracy w WKKP nie byli osobami przypadkowymi, co pokazuje, że PPR w pierwszych latach po wojnie szczególną wagę przykładała do zdobycia pełni władzy.

Słowa kluczowe: Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej, Polska Partia Robotnicza, Komitet Wojewódzki PPR w Lublinie, historia Polski 1944–1956, organy kontroli partyjnej

Michał Jan Bednarczyk (ur. 1990) – absolwent historii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, od 2015 r. doktorant w Katedrze Historii i Historiografii Europy Wschodniej. Obronił pracę magisterską pt. *Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w latach 1944–1948*. Interesuje się historią Polski w latach 1944–1956, strukturami i działalnością partii komunistycz-

nych na ziemiach polskich, a w szczególności organami kontroli partyjnej PPR/PZPR oraz prasą jako narzędziem propagandy. Autor publikacji „Najczynniejszy wódz klasy robotniczej” czy „agent NKWD od zarania młodości”? Sylwetka Bolesława Bieruta w partyjnej propagandzie i w ujęciu rewelacji Józefa Światły, „Rocznik Koła Naukowego Historyków Studentów KUL Ibidem” 2013, t. 9.

“Cleanse the Party of alien and hostile elements...” Provincial Commission for Party Control of the Polish Worker’s Party in Lublin in 1945–1948

Polish Workers’ Party (PPR) – during the Second World War a cadre underground organization with several hundred members, transformed into Polish United Workers’ Party (PZPR) – a mass party which gathered at the end of the 1970s – in its peak period – more than 3 million people.

The methods by which Polish Worker’s Party controlled the actions and ideological level not only of their activists, but also its bodies at all levels are certainly worth considering – it were the Commissions for Party Control that were responsible for maintaining that control. The Lublin region was a special area for the communist activity. As early as in the interwar period communist parties developed in that region and it was a convenient area to organize the Communist resistance movement during the Second World War. Note that it was the region where the first “people’s” government was assembled.

The aim of the article is to present the Provincial Commission for Party Control in Lublin, established in June 1945, in all aspects of its operations. Before going into detail about the Lublin Provincial Commission for Party Control, we need to take a look at the Central Commission for Party Control. The analysis of the Provincial Commission for Party Control’s activities focused on its development, composition, performed tasks, rules and effects of its works. All its employees had a very long party experience, reaching as far back as the interwar period, they cooperated with Communist Party of Poland, Communist Party of Western Ukraine or People’s Guard/Peoples’ Army. Members who were not employees of the Party were recruited from among people who joined Polish Worker’s Party after 1944, however they did not play a major role. The main field of Provincial Commission for Party Control activity was to punish the Polish Worker’s Party members for the offenses. Therefore it is of great interest to analyse the statistical records of cases of party-led investigations against members of the party committing offenses. The sociological approach to the problem allows showing how far Polish Worker’s Party activists differed from the promoted image of the “new man”. These deliberations help finding an answer to the question whether the committee fulfilled its task to punish activists, as well as control the functioning of the party institutions. A secondary issue is whether Provincial Commission for Party Control was a tool of factional struggles within the Provincial Commission of the Polish Worker’s Party.

Key words: Provincial Commission for Party Control, Polish Workers’ Party (PPR), Polish Workers’ Party Provincial Committee in Lublin, Polish History 1944–1956, organs of party control